

ΔΙΑΔΗΟΗΣΗ

ΜΗΝΙΑΙΟ ΔΕΛΤΙΟ-ΑΘΗΝΑ 1925-ΧΡΟΝΟΣ ΠΡΩΤΟΣ ΦΥΛΛΟ ΙΟΥΝΙΟΥ-ΙΟΥΛΙΟΥ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΕΝΣΤΙΚΤΟΥ ΑΛΛΟΤΕ ΚΑΙ ΤΩΡΑ

ΜΕΛΕΤΗ ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΒΑΣΕΩΝ ΤΗΣ ΖΩΟΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ-Η. ZIEGLER

Γιὰ νὰ ἐξετάσουμε ἱστορικὰ τὴν ἐννοία τοῦ ἐνστικτοῦ πρέπει νὰ ἀρχίσουμε ἀπὸ τὴν ἀρχαία Ἑλληνική φιλοσοφία γιατί πολλές νεώτερες θεωρίες ἔχουν ἐκεῖ τὶς ρίζες τους. Ἀπὸ τότε συναντοῦμε τὴν ἀντίθεση σχετικὰ μὲ τὴν ψυχική διαφορά ἀνθρώπου καὶ ζώου, πὺ ἐξακολουθεῖ ὡς τὰ τωρινὰ χρόνια. Ἔχουμε φιλοσόφους πὺ δὲν παραδέχονται ποιοτική διαφορά στὶς δύο ψυχές καὶ ἄλλους πὺ τὶς ξεχωρίζουν ριζικὰ. Καὶ ἀκριβῶς μὲ τὴ δεύτερη αὐτὴ ἀντίληψη, πὺ παρουσιάστηκε σὲ νεώτερη σχετικὰ ἐποχὴ τῆς Ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, συνδέεται τὸ πρόβλημα τοῦ ἐνστικτοῦ.

Καὶ ἀνήκουν στοὺς πρώτους οἱ Ἴωνες φυσικοὶ, ὁ Ἡράκλειτος, οἱ Πυθαγόρειοι, ὁ Ἐμπεδοκλῆς καὶ ἀργότερα οἱ Ἐπικούρειοι καὶ ὁ Πλούταρχος. Στοὺς ἄλλους ὁ Πλάτων, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ Στωϊκοὶ πὺ δημιούργησαν ἓνα μεγάλο χάσμα ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ζῶο, ἀποδίδοντας στὸν ἄνθρωπο νοῦ, στὰ ζῶα μόνον ἐνστικτα. Οἱ θεωρίες τῶν τελευταίων καὶ ἰδίως τῶν Στωϊκῶν εἶχαν μεγάλην ἐπίδραση στὴν ἐξέλιξη τῆς ἐννοίας τοῦ ἐνστικτοῦ, γιατί ἀπ' αὐτὲς ἐπηρεασμένη ἡ ἐκκλησία ἐμῶρθε στὸ Μεσαίωνα τὶς δικές τῆς ἀντιλήψεις γιὰ τὰ ἐνστικτα.

Διδάσκει ἡ ἐκκλησία στὸ Μεσαίωνα καὶ διδάσκει ἀκόμη ὡς τὰ τώρα, πὺς ἐνστικτο εἶναι μιὰ determinatio naturae, ἀπὸ τὴν ὁποῖαν τὸ ζῶο παρακινεῖται νὰ ἐνεργήσει σκόπιμα, χωρὶς ὅμως νὰ καταλαβαίνει καὶ τὴν σκοπιμότητα τῆς ἐνεργείας του. Οἱ σχολαστικοὶ, ἀκολουθώντας τὸν Ἀριστοτέλη, διακρίνουν δύο εἰδῶν ψυχές, τὴν anima intellectualis καὶ τὴν anima sensitiva καὶ ἀποδίδουν στὸν ἄνθρωπο καὶ τὶς δύο ἐνωμένες.

Heinrich E. Ziegler «Der Begriff des instinktes einst und jetzt, eine Studie über die Geschichte und die Grundlagen der Tierpsychologie». Γιὰ τρίτη φορά ἐκδιδόμενο στὰ 1922, περιλαμβάνει ἐπισκόπηση τῆς ἐννοίας τοῦ ἐνστικτοῦ καὶ τοῦ προβλήματος τῆς ψυχικῆς διαφοράς στὸν ἄνθρωπο καὶ τὸ ζῶο. Σκινόνται ἀπ' τὴν ἀρχαία φιλοσοφία, ἐρχεται στὸν Μεσαίωνα καὶ στὴν ἀνάπτυξη στὰ χρόνια μας, στὴν ὁποῖα ὁ ἴδιος ὁ H. Ziegler ὑπῆρξε συντελεστής, ζήτημα πὺ δίνει ξεχωριστὸ ἐνδιαφέρον καὶ σπουδαιότητα στὶς ἐπιτιθέμενες ἀπφψεις του. Ὁ Heinrich Ernst Ziegler, καθηγητῆς τῆς Ζωοψυχολογίας στὸ Πολυτεχνεῖο τῆς Stuttgart καὶ στὴν ἀνώτερη γεωπονικὴ σχολὴ τοῦ Hohenheim, φυσιολόγος ἐρευνητῆς τοῦ ψυχικοῦ κόσμου τῶν ζῶων, ἔχει ἀκόμη παρουσιάσει πλείστες βιολογικὲς ἐργασίες—πὺ κρίθηκαν πολὺ εὐνοϊκὰ.

στὸ ζῶο μόνον τὴν sensitiva. Ἔτσι τραβήξαν μιὰ τεχνητὴ γραμμὴ ἀνάμεσα στὸ λόγο καὶ τὴν αἴσθηση καὶ ξεχώρισαν μνήμη πνευματικὴ καὶ μνήμη αἰσθησιακὴ, γνώση πνευματικὴ καὶ γνώση αἰσθησιακὴ καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς, παραγνωρίζοντας πὺς τὸ ὑλικὸ πὺ δίνουν οἱ αἰσθήσεις ἀποτελεῖ τὴ βάση τῆς ἀνθρώπινης νόησης καὶ πὺς ἡ μνήμη κυρίως στὶς αἰσθήσεις στηρίζεται. Ἐπειθὴ ὅμως δὲν μπορούσαν νὰ παραβλέψουν πὺς τὰ ζῶα ἀποκτοῦν ἐμπειρίες, πὺ τὶς χρησιμοποιοῦν μάλιστα κατόπιν, πλαταίνουν πολὺ τὴν ἐννοία τοῦ ἐνστικτοῦ, ὡστε νὰ ἐξηγητῆται ἀπ' αὐτὸ κάθε ἐνέργεια τοῦ ζώου, βάζοντας ἔτσι ἀνώτερα καὶ κατώτερα ζῶα στὴν ἴδια βαθμίδα. Καὶ τὴ μόνοπλευρὴ αὐτὴν ἀντίληψη ἀντιπροσώπευσαν πολλοὶ φιλόσοφοι.

Τὸν 18ο αἰῶνα παρουσιάζει ἡ ἐκκλησία τὸ ἐνστικτο ὡς δείγμα τῆς πανσοφίας τοῦ δημιουργοῦ, σύμφωνα μὲ τὴ συνήθεια τῆς ἐποχῆς νὰ φέρνουν ὡς ἀπόδειξη γιὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ Θεοῦ τὴ σκοπιμότητα τῶν ὀργανισμῶν καὶ τὴν ἀρμονία πὺ παρουσιάζει ἡ φύση καὶ πολλοὶ συγγραφεῖς, ἀνάμεσά τους καὶ φυσικοὶ, ἔγραψαν μ' αὐτὸ τὸ πνεῦμα. Ἦταν ἀκόμη ἡ μεταφυσικὴ, μυστικιστικὴ περίοδος τῆς ἐννοίας τοῦ ἐνστικτοῦ.

Ἄλλὰ μήπως ὁ Descartes δὲν ἔχει μεσαιωνικὲς ἀντιλήψεις γι' αὐτὸ τὸ ζήτημα, ἀφοῦ κάμνοντας διάκριση μεταξὺ πνευματικῆς καὶ σωματικῆς οὐσίας ἀρνεῖται πὺς τὰ ζῶα ἔχουν πνευματικὴ ψυχὴ; Γνώρισμα, λέει, τῆς πνευματικῆς οὐσίας εἶναι ἡ διανόηση, πὺ τὴν συναντοῦμε μόνον στὸν ἄνθρωπο, ἐνῶ τὰ ζῶα εἶναι ἀπλῆς μηχανεὲς αὐτόματα. Καὶ κατὰ τοὺς νεώτερους ὅμως χρόνους μερικοὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν τὴν ἴδια μεταφυσικὴ ἐκκλησιαστικὴ ἀντίληψη καὶ μάλιστα φυσιολόγοι ἐρευνητῆς τῆς ψυχῆς τῶν ζῶων, ὅπως ὁ ὀρνιθολόγος Altum καὶ ὁ βαθὺς γνώστης τῆς ζωῆς τῶν μηρυγκιῶν Wasmann. Ὁ Wasmann, μέλος τοῦ τάγματος τῶν Ἰησοῦτῶν, πιστὸς στὰ διδάγματα τῆς ἐκκλησίας, ἀποδίνει στὰ ζῶα αἰσθησιακὴ μνήμη καὶ αἰσθησιακὲς παραστάσεις, ὅχι νόηση. Νόηση ἔχει μόνον ὁ ἄνθρωπος πὺ μὲ τὴν πνευματικὴ του ψυχὴ εἶναι ὁμοίωμα τοῦ ὑπερτάτου καὶ ἀδημιουργήτου πνεύματος, τοῦ Θεοῦ, τοῦ δημιουργοῦ του.

Ἀναγνωρίζουν δηλ. οἱ φυσικοὶ αὐτοὶ τὴν τελειότητα πολλῶν ἐνστικτων, ἐπηρεασμένοι ὅμως ἀπὸ τὴν ἐκκλησία, πλαταίνουν πάρα πολὺ τὴν ἐννοία του, πὺ νὰ ἐξηγηθοῦν μὲ αὐτὸ ὅλες οἱ ἐνεργείες τῶν ζῶων, ἀνωτέρων

και κατωτέρων, κλείνοντας τα μάτια στις ενδείξεις νοημοσύνης που δίνουν τα ανώτερα ζώα. Ο Wasmann μάλιστα με πολύ φανατισμό πολεμούσε τις νεώτερες παρατηρήσεις σε άλλα και σκύλους και όταν τον παρεκάλεσαν να παραστεί στα πειράματα, αρνήθηκε να πάει.

Στην αντίληψη αυτή της εκκλησίας υπήρχαν πάντοτε αντιρρήσεις, το 16ο όμως και 17ο αιώνα γίνονται ζωηρότερες. Από τον καιρό της αναγέννησης ή σπουδής των αρχαίων συγγραφέων είχε πολύ διαδοθεί. Τον 16ο αιώνα ο Montaigne ανανεώνει την ψυχολογία των ζώων του Πλουτάρχου και τον 17ο ο Πέτρος Gassendi επανέρχεται στον Επίκουρο και παίρνει θέση αντίθετη στον Αριστοτέλη και στον Descartes. Τις αντιρρήσεις τους στηρίζουν στο ότι πολλά ζώα δείχνουν τέτοια μνήμη και αντίληψη, ώστε οι ενέργειές τους να μη μπορούν να εξηγηθούν μόνο με τα ενστικτα. Ο Montaigne, ο Rorasius, ο Thomasius, ο Jenkin, ο Leibniz κ.ά. έχουν τέτοιες αντιλήψεις.

Ο Rorasius, ο οποίος ήταν και nuntius του πάπα Κλημεντίου του Ζ', έγραψε σχετικό βιβλίο με την περίεργη επιγραφή «quod animalia bruta saepe ratione melius utantur homine», αλλά επειδή έρχόταν σε φανερά σύγκρουση με την εκκλησία, εφρόντισε να τυπωθεί μετά το θάνατό του.

Εκείνο όμως που επέδρασε πολύ στις αντικλησιαστικές γνώμες ήταν η μοναδολογία του Leibniz. Κατά τον Leibniz οι ψυχές των ζώων είναι μονάδες που μόνο κατά βαθμό διαφέρουν από την ψυχή του ανθρώπου. Μέσα στη σειρά που φέρνει από τις άλλους στις λογικές μονάδες γίνεται η ένωση των δύο ψυχών που είναι αθάνατες.

Κλείνοντας τον Μεσαίωνα και την Αναγέννηση έρχόμαστε στην εποχή του Αγγλικού και Γαλλικού Διαφωτισμού. Όσοι από τους φιλοσόφους του διαφωτισμού ασχοληθήκανε με το ζήτημα της ψυχικής διαφοράς δεν δέχονται καμιά βασική διαφορά και τονίζουν την ομοιότητα των δύο ψυχών. Ο Hobbes, του οποίου η θεωρία φέρνει φανερά τα ίχνη του Δημοκρίτου, θεωρεί το ζώο ένα θαυμαστό μηχανισμό χωρίς μ' αυτό να το ξεχωρίζει από τον άνθρωπο, αφού παραδέχεται πως όλα τα ψυχικά φαινόμενα γίνονται μηχανικά. Και στον άνθρωπο και στο ζώο διατηρούνται στη μνήμη τα αίσθηματά, ο άνθρωπος όμως έχει πάρα πάνω την ικανότητα να σχηματίζει έννοιες και να τις εκδηλώνει με την γλώσσα. Τα ίδια πιστεύουν ο Hartley και ο Priestley.

Οι γνώμες επίσης του Hume στέκονται πολύ κοντά στις σημερινές. Τα ζώα, λέγει, έχουν ενστικτα αλλά έχουν και την ικανότητα να φυλάγουν τις εντυπώσεις που αποκτούν με τις αισθήσεις και να σχηματίζουν εμπειρίες. Έχουν δηλ. νοῦ παρόμοιο με του ανθρώπου και τη διαφορά πρέπει να τη φαντασθούμε όπως και τις διαφο-

ρες ανάμεσα στους ανθρώπους.

Ο Lamettrie με την φυσιολογική του αντίληψη των φυσικών φαινομένων εξηγεί όλες τις ψυχικές ενέργειες στον άνθρωπο και στα ζώα από τη λειτουργία του εγκεφάλου. Όσο συνθετώτερος είναι ο εγκέφαλος τόσο ανώτερη είναι και η διανοητικότητα. Τα ζώα έχουν μια σχετική με τον εγκέφαλό τους διάνοηση, μπορούν να σχηματίσουν σκέψεις στηριγμένες στην εμπειρία, χωρίς βέβαια να μπορούν ποτέ να φθάσουν το πλήθος των ανθρώπινων σκέψεων, το χαρακτηριστικό τους όμως είναι τα ενστικτα, που ανήκουν στο σωματικό οργανισμό. Στη «Traité de l'âme» όρίζει το ενστικτο ως εξής: «Το ενστικτο συνίσταται σε προδιαθέσεις σωματικές, καθαρά μηχανικές, που κάμνουν το ζώο να ενεργεί χωρίς νόηση, ελεύθερα από κάθε εμπειρία, σαν από κάποια ανάγκη και με τον τρόπο που αρμόζει καλύτερα στην συντήρησή του».

Ο Condillac θέλοντας να εξηγήσει τις ενέργειες του ζώου από την αίσθηση είπε πως το ενστικτο είναι αρχή γνωστική ή καλύτερα ενέργεια που προέρχεται από συνήθεια και γίνεται χωρίς σκέψη. Η ψυχή του ανθρώπου δεν διαφέρει από την ψυχή του ζώου παρά μόνο στο βαθμό της ευαισθησίας. Ο άνθρωπος μεταχειρίζεται καλύτερα τις εντυπώσεις που του δίνουν οι αισθήσεις και πρό πάντων έχει την ικανότητα να ομιλεί.

Ο Bonnet αντιπροσωπεύει μια παράξενη θεωρία όπου ανακατώνονται μεταφυσικά εκκλησιαστικά διδάγματα με φυσικές και υλιστικές αντιλήψεις. Πιστεύει στην αθανασία της ψυχής, έντοπιζει όμως τις πνευματικές λειτουργίες στα νεύρα του εγκεφάλου και φέρνει την υπόθεση, που συμφωνεί με τις νεώτερες αντιλήψεις, πως οι εξωτερικές εντυπώσεις αλλοιώνουν τα νευρικά στοιχεία και έτσι εξηγεί μηχανικά τη μνήμη. Η ψυχική διαφορά ανθρώπου και ζώου είναι μόνον βαθμική. Το σώμα του ζώου είναι σαν μηχανική διάταξη, που διοργανώθηκε έτσι από το δημιουργό για να υπηρετεί τη διατήρηση του είδους. «Επειτα ήλθε να προστεθεί στο σώμα η ψυχή».

Ο Lamarck είναι από τους πρώτους που ανάπτυξαν την ιδέα της εξέλιξης. Στη Ζωολογική Φιλοσοφία (Philosophie Zoologique, 1809) διδάσκει πως από τα απλούστερα φυτά και ζώα προήλθε εξελικτικά όλη η σειρά των οργανισμών. Όλες οι εκδηλώσεις της ζωής, λέγει, παράγονται από μηχανικές, φυσικές και χημικές αιτίες που πηγάζουν από τη σύσταση της οργανικής ουσίας—και οι νοητικές ενέργειες στηρίζονται στη λειτουργία του κεντρικού νευρικού συστήματος. Στο ζωικό βασίλειο διακρίνει τρεις βαθμίδες: Στην πρώτη, την κατώτατη, υπάρχει μόνο έρεθιστικότητα, στη δεύτερη προσθέτεται η ικανότητα της αίσθησης, στην τρίτη, την ανώτατη, η νόηση. Στην εξελικτική αυτή σειρά κάνει κανείς αρκετά καλά τη γνωστή διάκριση ανακλαστικών κι-

νήσεων, ενστικτου και νοῦ. Τα ανώτερα ζώα μπορούν να αποκτήσουν καθαρές παραστάσεις και συνδέοντας έπειτα τις σκέψεις τους να βγάλουν κρίσεις. Τη λέξη ενστικτο δεν την μεταχειρίζεται ο Lamarck, αυτό όμως έννοει όταν μιλεί για την έσωτερική όρμη του ζώου, που το αναγκάζει να ενεργεί με έναν ώριμο τρόπο. Την όρμη αυτή την όρίζει σαν κληρονομική συνήθεια που έγινε πια κλίση και που δεν μπορεί ούτε η ίδια να μεταβάλει τον έαυτόν της, ούτε το ζώο να της αντισταθεί και στηρίζει τον όρισμό του πάνω στη γνώση με το όνομά του θεωρία. Ο Lamarck διδάσκει πως συνήθειες, δηλ. ιδιότητες που αποκτήθηκαν στην ατομική ζωή, μπορούν να κληρονομηθούν. Με το Lamarck θα συμφωνήσει σ' αυτό το σημείο κι ο Darwin.

Η θεωρία αυτή χτυπήθηκε στα νεώτερα χρόνια από τον Weismann και τους όπαδοῦς του. Τη θεωρία του Weismann σκόπιμο είναι να την αναπτύξω με δυο λόγια γιατί είναι η κυρίαρχη σήμερα θεωρία, και συχνά θα τη συναντούμε στην ανάλυσή μας.

Ο Weismann ύπεστήριξε πως επίκτητες ιδιότητες δεν κληρονομούνται, στηρίζοντας τη γνώμη του σε σχετικά πειράματα. Οι αντίπαλοί του για να τον αντικρούσουν φέρνουν πειράματα που δείχνουν πως με αλλαγή των εξωτερικών συνθηκών κατορθώνουν να επιφέρουν στα ζώα μεταβολές που κληρονομούνται. Στις αντιρρήσεις όμως αυτές οι Βαϊσμανικοί προβάλλουν ένα δυνατό επιχείρημα, πως δηλ. η κληρονομικότητα αυτή δεν είναι βιολογική γιατί οι μεταβολές δεν μεταδόθηκαν από τα σωματικά στα γεννητικά κύτταρα, όπως απαιτεί η βιολογική κληρονομικότητα, αλλά η επίδραση έγινε απ' ευθείας στα γεννητικά κύτταρα σε μιάν ευαίσθητη περίοδο. Όπως και αν είναι το ζήτημα δεν έχει λυθεί ακόμη.

Και τώρα αφού παρακολουθήσαμε την εξέλιξη της έννοιας του ενστικτου στην εκκλησία, στους αντιπάλους της και στους φιλοσόφους του διαφωτισμού, έρχόμαστε σε μια σειρά επιστήμονες του 19ου αιώνα που πολεμούν δυνατά την έννοια του ενστικτου και ζητούν και τη λέξη ακόμη να αποσύγουν. Στην πολεμική τους όρμήθηκαν άλλοι, όπως π. χ. ο Brehm, από αντίπαθη στην αντίληψη της Εκκλησίας, που στηρίχθηκε στο ενστικτο για να κάνει τον άφυσικον εκείνο χωρισμό ψυχής ανθρώπου και ζώου, άλλοι, όπως ο Vogt και ο Büchner, γιατί η έννοια του ενστικτου τους φαινόταν πολύ μεταφυσική και προσπαθούσαν να εξηγήσουν τις ενέργειες του ζώου από το νοῦ και τελευταία οι φυσιολόγοι γιατί απαιτούσαν να εξηγηθούν τα φαινόμενα ακόμη απλούστερα και γιατί έχοντας πάντοτε ύπ' όψει τους τις εκκλησιαστικές θεωρίες δεν θέλουν ν' ακούσουν πως τα ενστικτα μπορούν να εξηγηθούν με τις μεθόδους των φυσικών επιστημών. Νομίζουν πως με την περιγραφή ανακλαστικών κινήσεων

και αντιδράσεων μπορούν να δώσουν όλη την ψυχή του ζώου. Σύμφωνα με τις θεωρίες αυτές οι ενέργειες των ζώων κανονίζονται από τροπισμούς. Κύριοι αντιπρόσωποι της θεωρίας είναι ο Loeb στη Γερμανία και ο G. Bohn στη Γαλλία. Και για την παράξενη αυτή θεωρία δυο λόγια έξω από τον Ziegler.

Ο Loeb κι' οι όπαδοί του μεταφέροντες στα ζώα τους τροπισμούς των φυτών δεν παραδέχονται άλλη αίτια της ενέργειας του ζώου εκτός απ' αυτούς. Είναι δε τροπισμός κατά τον Loeb ένα φαινόμενο που δεν κανονίζεται από το νευρικό σύστημα, αλλά όφείλεται αποκλειστικά σε εξωτερικές δυνάμεις όπως είναι το φώς, ή βαρύτητα και διάφορες χημικές επιδράσεις. Οι τροπισμοί είναι τρεις: ήλιοτροπισμός, γεωτροπισμός και χημιοτροπισμός.

Στην αρχή ο τροπισμός θεωρήθηκε απόλυτος κύριος του ζώου, έπειτα όμως λέχθηκε ότι τότε είναι ανίκητος όταν δεν κατανικάται από ισχυρότερη επίδραση. Με τον καιρό έγιναν κι' άλλες υποχωρήσεις. Για να δώσουν στα ζώα μια σχετική ανεξαρτησία έβαλαν απέναντι στον τροπισμό έσωτερικούς παράγοντες που μπορούν να τον υπερνικήσουν, την «sensibilité différentielle», όπως τους ονόμαζαν. Όταν π.χ. ένα ζώο ζητεί ανεξάρτητα από τη διεύθυνση του έρεθισμού, το λιγώτερο φωτεινό σημείο, παραδέχονται ότι έπεμβαίνει η sensibilité différentielle. Αυτό όμως δεν είναι πια έλευθερία αλλά αλλαγή σκλαβιάς.

Από τα λίγα αυτά είναι φανερό η αντίθεση των θεωριών αυτών προς τα διδάγματα της φυσιολογίας, πως τα ζώα πρό παντός έχουν ανάγκη τροφής και αναπαραγωγής, ότι οι κινήσεις τους εξαρτώνται από την ενέργεια που δανείστηκαν δια της τροφής από τον έξωτερικό κόσμο και πως εξωτερικές επιδράσεις επενεργούν πρώτα στα αισθητήρια κι' έπειτα στο έσωτερικό της ύπαρξης τους, δημιουργώντας έτσι ψυχολογικό παρελθόν.

Οι αντίπαλοι της σχολής αυτής προσπάθησαν με τα πειράματά τους να δείξουν πως δεν είναι το φώς εκείνο που τραβάει ή άπωθει αλλά η τροφή, ο κίνδυνος ή η ήσυχία κτλπ. των οποίων άπλο σήμαδι είναι το φώς.

Στην ίδιαν εποχή ανήκουν και οι Βιταλιστές (από το λατ. vita = ζωή) ή νεοβιταλιστές. Η θεωρία τους έχει σχέση με τη μεταφυσική αντίληψη της εκκλησίας.

Αίτια της «έξ ενστικτου ενέργειας» θεωρούν μιάν άπόκρυφη «ζωική δύναμη» (Lebenskraft) που την έχει βάσει στα ζώα ο δημιουργός και για να εξηγήσουν τη σκοπιμότητα του ενστικτου παραδέχονται πως ενεργεί σκάπια. Δεν πρέπει να ξεχάσουμε πως πριν απ' τον Darwin δεν μπορούσαν να φανταστούν πως ήτο δυνατόν να εξηγήσουν τη σκοπιμότητα (τελεολογία) από φυσικά αίτια. Οι σύγχρονοί μας βιταλιστές θεωρούν τη

ζωή, άρα και την ψυχή, πρωταρχική δύναμη κι' απ' αυτήν εξηγούν όλες τις εμφανίσεις που παρουσιάζει ή οργανική φύση. 'Ο κύριος υπέρμαχος της θεωρίας στη Γερμανία Η. Driesch αντικαθιστά και την λέξη Seele (ψυχή) με τη λέξη Psychoid (ψυχοειδές) και τη θεωρεί ανεξερεύνητη ζωϊκή δύναμη, που ξεχωρίζει την οργανική φύση από την άνοργανη.

'Ο Karl Schneider, της ίδιας σχολής, παραδέχεται πως τὰ ένστικτα στηρίζονται σε «παραστάσεις σκοπού» και δίνει τον εξής ορισμό. «Έστικτο είναι όρμη που καθορίζει μιάν ενέργεια. Άνήκει στο τελεολογικό σύμπλεγμα γιατί ή παράσταση του σκοπού επιδρά εξακολουθητικά επάνω της ώστε το ένστικτο να είναι φανερά σκόπιμη όρμη αντίθετα στην καθαυτό όρμη που είναι τυφλή. Σ' όλους αυτούς τους χρωματισμούς του Νεοβιταλισμού υπάρχει μεγάλη δόση παλαιού δογματισμού.

'Ενώ στις περισσότερες από τις πάρα πάνω θεωρίες είδαμε άλλους να αποδέχονται το ένστικτο για να βάλουν έτσι έναν στερεό φραγμό ανάμεσα στον άνθρωπο και ζώο κι' άλλους να το απορρίπτουν άκριτως για να μη φέρουν τέτοιο χωρισμό ο Darwin μεταχειρίζεται την έννοια του ένστικτου για να συνδέσει άνθρωπο και ζώο. Το ζώο, λέγει, είναι κυριευμένο από τὰ ένστικτά του, παράλληλα όμως βρίσκουμε σ' αυτό ύποκειμενική πείρα και λειτουργία νοητική που μέσα από τις διάφορες βαθμίδες του ζωϊκού βασιλείου κερδίζουν έδαφος ως που στον άνθρωπο παίρνουν την ανώτατη εξέλιξή τους. Ένστικτα υπάρχουν και στον άνθρωπο, υποχωρούν όμως στο νού χωρίς να χάνονται έντελώς. Μένουν πάντοτε στο βάθος της ψυχής και εμφανίζονται σε ώρισμένες περιστάσεις, όπως στα πάθη.

'Επίσης τη σκοπιμότητα του ένστικτου προσπάθησε ο Darwin να την εξηγήσει φυσικά χωρίς την επέμβαση του δημιουργού και σ' αυτό τον έβουήθησεν ή θεωρία του της επιλογής: Τα ένστικτα, επειδή χρησιμεύουν στη διατήρηση του ατόμου και του είδους, ύποκεινται στη φυσική επιλογή και από καί προέρχονται τὰ πολυάριθμα και πολλές φορές αξιοθαύμαστα ένστικτα στην αναπαραγωγή και το κλώσσημα. Έπειδή τὰ ένστικτα είναι ριζωμένα βαθιά στον οργανισμό ή σκοπιμότητά τους μπορεί να εξηγηθεί όπως ή σκοπιμότητα του ματιού, του αυτιού, και όλου του οργανισμού. Για την προέλευσή του δέχεται δύο δυνατότητες: Μερικά μπορούν να εξηγηθούν με τη λαμαρκιστική άποψη, πώς προήλθαν δηλ. από νοητικές ενέργειες που έγιναν κληρονομικές σύμφωνα με την αρχή πώς κληρονομούνται οι επίκτητες ιδιότητες. Τα περισσότερα όμως τὰ παράγει από άνακλαστικές κινήσεις δια μεταλλαγής και φυσικής επιλογής και στηρίζει την τελευταία θεωρία σε παρατηρήσεις που έκαμε επάνω σε φαινόμενα τεχνικής επιλογής. Άφου ο άνθρωπος με την επιλογή των ένστικτων μπορεί να με-

ταθάλει τὰ κατοικίδια ζώα, πολύ περισσότερο μπορούν να εξελιχθούν τὰ ένστικτα στην ελεύθερη φύση με την επίδραση της φυσικής επιλογής.

'Ενώ όμως ο Darwin στις εξηγήσεις του μεταχειρίστηκε και την καθαρά λαμαρκιστική και τη δική του θεωρία, της επιλογής, παρατηρούμε στους μετά απ' αυτόν, πώς άλλοι ακολουθούν τη μια και άλλοι την άλλη άποψη. Συναντούμε δηλ. ανάμεσα στους μεταγενεστέρους επιστήμονες λαμαρκιστές και αντιλαμαρκιστές. 'Ο φυσιολόγος Preyer, ο ζωολόγος Eimer, ο Spencer κ. ά. είναι λαμαρκιστές και του Haeckel ή θεωρία είναι λαμαρκιστική. Παραδέχεται κι' αυτός πως ατομική προσαρμογή γίνεται κληρονομική κα πως έμπειρίες, συνήθειες και ιδιότητες που αποκτήθηκαν στην ατομική ζωή μπορούν να κληρονομηθούν και εξηγεί τὰ ένστικτα σαν κληρονομικές συνήθειες χωρίς να αποφεύγει έντελώς και την εξήγηση με την επιλογή. Γι' αυτό, λέγει, είναι δυνατόν να αναπτυχθούν σε κατοικίδια ζώα ψυχικές ιδιότητες που τὰ ίδια ζώα σε άγρια κατάσταση δεν τις έχουν και μετά από μια σειρά γενεών να φαίνονται σαν έμφυτα ένστικτα.

Και ο W. Wundt στηρίζεται στη λαμαρκιστική άποψη για να εξηγήσει τὰ ένστικτα. Στο σύγγραμμά του «Vorlesungen über die Menschen—und Tierseele» ονομάζει τὰ ένστικτα κινήσεις που ενώ στην αρχή γεννήθηκαν από άπλές ή σύνθετες βουλήσεις ή από συνήθειες έγιναν στη διάρκεια της ύποκειμενικής ή της ζωής ολοκληρών γενεών έντελώς μηχανικές.

'Ετσι όμως οι λαμαρκιστές δεν ξεχωρίζουν καθαρά συνήθεια και ένστικτο, πράξεις δηλ. που προϋποθέτουν νοητική ενέργεια και πράξεις από ένστικτο και ακόμη σβύνουν τις ψυχικές διαφορές που υπάρχουν μεταξύ άνωτέρων και κατωτέρων ζώων εξηγώντας όλων τὰ ένστικτα από την έμπειρία ή την αντίληψη παλαιότερων γενεών. Έπειτα το ζήτημα αυτό έχει στενή σχέση με το πρόβλημα που εξετάσαμε παραπάνω, αν είναι δυνατό άπόλυτα να κληρονομηθούν ιδιότητες που αποκτήθηκαν στην ατομική ζωή ή αν αυτό δεν είναι δυνατό όπως δεν τὰ παραδέχονται όσοι ακολουθούν το Weismann.

Πολύ δύσκολο για τους λαμαρκιστές ήταν να εξηγήσουν πως είναι δυνατό μεταβολές που έγιναν στο σώμα από επίδραση έξωτερική να μεταδοθούν στα γενετήσια κύτταρα ώστε ο οργανισμός που θα γεννηθεί να έχει τις αντίστοιχες διαφορές. Για να τὰ κατορθώσουν παρομοίασαν την κληρονομικότητα με τη μνήμη. 'Οπως ή μνήμη παίρνει και φυλάγει έντυπώσεις, έτσι κι' ο οργανισμός φυλάγει τις επιδράσεις που δέχεται από τον έξωτερικό κόσμο και ή κληρονομικότητα στηρίζεται στην ανάμνηση των έντυπώσεων αυτών. 'Ο Hering μάλιστα μίλησε για τη μνήμη σαν για γενική ιδιότητα της οργανικής ύλης και άλλοι όπαδοί της ίδιας σχολής (Semon κλπ.) την παραδέχτηκαν σαν κάτι πρωταρχικό και ανεξήγητο.

'Η σειρά των λαμαρκιστών κλίνει με την έκφυλισμένη λαμαρκιστική θεωρία, το Νεολαμαρκισμό, του Pauly και Francé, που βάσιν έχει την αντίληψη, πως οι ανάγκες του ατόμου φέρνουν μεταβολές των οργανικών κληρονομικών. Με την ύπόθεση αυτή συνδέουν τη θεωρία της κυτταρικής ψυχής, που ισχυρίζεται πως τὰ ψυχικά φαινόμενα δεν παράγονται στο νευρικό σύστημα μόνο παρά σε όλα τὰ κύτταρα, γιατί κάθε κύτταρο έχει την ψυχή του. Έτσι ή κυτταρική ψυχή που αισθάνεται και σκέπτεται, εξηγεί την προσαρμογή που γίνεται στη διάρκεια της ατομικής ζωής και ή λαμαρκιστική κληρονομικότητα την προσαρμογή ολοκληρών του γένους.

'Η αντίθετη προς την παραπάνω σχολή είναι ή σχολή του Weismann και σ' αυτήν ανήκουν οι πεισσότεροι νεώτεροι ζωολόγοι και ζωοψυχολόγοι. Κατά τον W. τὰ ένστικτα παράγονται καθαρά από επιλογή και δεν έχουν τις ρίζες τους σε συνήθειες της ατομικής ζωής παρά σε αλλοιώσεις που συμβαίνουν μέσα στο σπέρμα. Άπόδειξη είναι τὰ διάφορα ένστικτα ατόμων που μια φορά στη ζωή τους παρουσιάζονται, επομένως ή τελειοποίησή τους με άσκηση αποκλείεται. Τα ένστικτα του κυνηγετικού σκυλιού δεν εξηγούνται, λέγει, από προσαρμογή των προγόνων του, όπως θέλει ο Haeckel, αλλά από άνακλαστικό κληρονομικό μηχανισμό που γεννήθηκε όχι από dressage αλλά από επιλογή των καταλλήλων για το έργο αυτό ατόμων. 'Ο άνθρωπος δυνάμωσε έπειτα το ένστικτο με την άσκηση, δεν τόβαλε όμως ή ίδιας μέσα στην ψυχή του ζώου. Έτσι ο Weismann και οι όπαδοί του ξεχωρίζοντας τις επίκτητες ιδιότητες στην ζωή του ατόμου από τις κληρονομικές ξεχωρίζουν την έννοια της συνήθειας από την έννοια του ένστικτου, κάτι που οι Λαμαρκιστές τὸ παραβλέπουν όλότελα.

'Ο L. Morgan στο έργο του «Habit and Instinct» ξεχωρίζει καθαρά τις ενέργειες από το ένστικτο και δίνει στο ένστικτο τον εξής ορισμό: «Ένστικτα είναι ενέργειες που παρουσιάζονται τελειωμένες, ανεξάρτητες από την πείρα, σκόπιμες και χρήσιμες στη διατήρηση του είδους. Έκτελούνται με τον ίδιο τρόπο από όλους τους αντιπροσώπους του κάθε είδους και μπορούν να τροποποιηθούν από την έμπειρία. Είναι άπλές ή σύνθετες αντιδράσεις σε έξωτερικά ή έσωτερικά αίτια και εξαρτώνται έντελώς από την ανάπτυξη του είδους και κυρίως από την ανάπτυξη του νευρικού συστήματος και του έγκεφάλου».

'Ο Karl Groos στο γνωστό του έργο «Die Spiele der Tiere» όρίζει όμοια το ένστικτο, προσθέτει όμως πως παράγεται από παραστάσεις σκοπού. 'Οταν δηλ. το ζώο κάνει μια τέτοια ενέργεια έχει την παράσταση του σκοπού για τον όποιο την κάνει. 'Η θεωρία του για τὸ παιχνίδι έχει μεγάλη σημασία για τὰ ένστικτα γιατί αποδείχτηκε πως τὸ παιχνίδι δεν είναι ξόδεμα περισ-

σειας δύναμης, όπως πίστευαν πριν, παρά έχει τὸ βιολογικό σκοπό να τελειοποιήσει ώρισμένες ικανότητες, όπως είναι οι ενέργειες από ένστικτο και να αναπτύξει την ατομική έμπειρία του ζώου. Γι' αυτό συναντούμε σε κείνα κυρίως τὰ ζώα παιχνίδια που έχουν ένστικτα άτελή και είναι ανάγκη με την άσκηση να τελειοποιηθούν.

'Ο O. zur Strassen συμφωνεί με τους παραπάνω, παραδέχεται όμως ότι στους ανώτερους οργανισμούς εκτός από τὰ ένστικτα υπάρχει και ή ικανότητα σκόπιμης δράσης. Μπορεί δηλ. το ζώο να μάθει να τροποποιήσει την συμπεριφορά του σύμφωνα με την προσωπική του πείρα, να πλατύνει τη φύση του και να τη διορθώσει. Τονίζει ακόμη πως όλα τὰ πνευματικά φαινόμενα πρέπει να προσπαθώσουμε να τὰ εξηγήσουμε φυσιολογικά χωρίς να καταφύγουμε στον ψυχικό παράγοντα, άφου μόνος αυτός δεν είναι αρκετός για να μάς δώσει την εξήγηση που ζητούμε κι' αν τον προσθέσουμε στις λειτουργίες των νευρών και του έγκεφάλου περισσότερο τις σκοτίζει παρά τις άπλουστεύει.

'Από τους έρευνητές που μελέτησαν τις περιέργες και πολύπλοκες ενέργειες των μελισσών και των μερμηγκιών άλλοι, που δεν ήθελαν να παραδεχθούν ένστικτο, τις εξαρτούσαν από τον νού και μιλούσαν με θαυμασμό για τὰ ζώα αυτά, άλλοι τις εξαρτούσαν μόνον από άνακλαστικές κινήσεις και ένστικτα. Οι νεώτεροι τελευταία ξεχωρίζουν ιδιότητες κληρονομικές και ιδιότητες που αποκτήθηκαν στην ατομική ζωή.

Γενικά ή νεώτερη ζωοψυχολογία έχει κάνει στο ζήτημα αυτό την εξής πρόοδο: α') ξεχωρίζει καθαρά τις κληρονομικές όρμες και ιδιότητες από τὰ άπ' κτήματα της ύποκειμενικής ζωής και μάλιστα με τρόπο αντικειμενικό που αποκλείει κάθε ύποκειμενικό στοιχείο.

β') δεν προσπαθεί πια να εξηγήσει τὰ ένστικτα από παλιές βουλητικές ή νοητικές ενέργειες.

γ') προσπαθεί τις ψυχολογικές έννοιες να τις όρίσει ιστολογικώς και

δ') θεωρεί πως σε κληρονομικούς δρόμους του νευρικού συστήματος στηρίζονται οι άνακλαστικές κινήσεις και τὰ ένστικτα. Οι μνημονικές έντυπώσεις, ή ατομική πείρα κ.λπ. στηρίζονται σε δρόμους που ανεπτυχθήσαν κατά τη διάρκεια της ατομικής ζωής από επίδραση του έξωτερικού κόσμου.

Γνωρίσματα του ένστικτου δεχόμαστε τὰ εξής: τὰ ένστικτα είναι κληρονομικά, δεν έχουν ανάγκη να τὰ διδαχτεί το ζώο, εκτελούνται ούσιαστικά με τον ίδιο τρόπο από όλα τὰ κανονικά άτομα του ίδιου γένους ή είδους, έχουν αναλογία στον σωματικό οργανισμό του ζώου και είναι προσαρμοσμένα στις ανάγκες της ζωής κάθε είδους. Τα αντίθετα χαρακτηρίζουν τις λογικές ενέργειες. Αυτές δηλ. είναι αποκτήματα της ατομικής ζωής, στηρίζονται σε παλαιότερη πείρα, έντύπωση ή άσκηση του ατόμου και πρέπει να προηγηθεί άσκηση ή μάθηση. Έκ-

τελούνται διαφορετικά από το κάθε άτομο του ίδιου είδους ανάλογα με την πείρα του και τέλος είναι προσαρμοσμένες στις τωρινές μόνον περιστάσεις της ζωής του ατόμου. "Όταν π.χ. ή κόττα σκαλίζει στο χώμα και τρώει τα σκουλήκια που βρίσκει πρόκειται για ενέργεια από ένστικτο, όταν όμως τρέχει στο άκουσμα της φωνής της υπηρέτριας που της φέρνει το φαί, πρόκειται για σύνδεση που έκανε μεταξύ της φωνής και του φαγητού, επομένως έχουμε εδώ φαινόμενο νοητικής ενέργειας.

"Άλλες ιδιότητες του ένστικτου είναι οι εξής: Γά ένστικτα έχουν στενή σχέση με την κατασκευή του οργανισμού. 'Η πάπια π. χ. έχει στα πόδια της τις κατάλληλες για κολύμβηση μεμβράνες και έχει και το ένστικτο να κολυμβά. Τα ένστικτα αναπτύσσονται συνήθως αφού αναπτυχθούν τα σχετικά όργανα. Στη νόμψη της πεταλούδας π. χ. αναπτύσσονται τα φτερά και μαζί μ' αυτά αναπτύσσεται στο νευρικό σύστημα ή ικανότητα να πετά. Τέλος τα ένστικτα εξαρτώνται σε μεγάλο βαθμό από σωματικές καταστάσεις. Πολλές φορές με την ασθένεια χάνονται όρισμένα ένστικτα, με την κατάσταση της πείνας π.χ. το ένστικτο δυναμώνει και ύστερα από τον χορτασμό σχεδόν χάνεται.

Τα ένστικτα κατά τον βιολογικό τους σκοπό διακρίνονται γενικά σε ένστικτα τροφής, αναπαραγωγής, άμυνας, καθαριότητας, επώασης, κοινωνίας και απόδημίας. Για τη λεπτομερική περιγραφή των ένστικτων θα χρειάζοντο όλοκληρα συγγράμματα.

'Η σειρά των συγχρόνων ζωοψυχολόγων που ανέφερα κλείνει με τον Ziegler, που κατέχει ξεχωριστή θέση ανάμεσα στους σημερινούς επιστήμονες της Γερμανίας. 'Ο Ziegler είναι Βαϊσμανικός και είναι σύμφωνος με τον Βάϊσμαν για την προέλευση και την ουσία των ένστικτων. Παραδέχεται πως τα ένστικτα έχουν συγγένεια με τις αναπλαστικές κινήσεις, από τις οποίες ξεχωρίζουν, επειδή είναι συνθετώτερα και προϋποθέτουν ενέργεια όχι ενός οργάνου, παρά όλου του οργανισμού και παράγονται από χαρακτηριστικές για το είδος προδιαθέσεις που υπάρχουν στο σπέρμα του ζώου. Τη σκοπιμότητά τους την εξηγεί σύμφωνα με το Darwin. Δέχεται δηλαδή πως από τις πολυάριθμες μεταβολές, που έγιναν στις προδιαθέσεις των οργανισμών αποδιαλέχτηκαν εκείνες που ήταν χρησιμώτερες για να διατηρηθεί το είδος. Για γνωρίσματα του ένστικτου παραδέχεται αυτά που αναγνωρίζει και ή σημερινή επιστήμη και που ταναφέρουμε πάρα πάνω και χωρίζει καθαρά τις ενέργειες από ένστικτο από τις λογικές ενέργειες. Και επειδή σ' όλα τα ζώα που έχουν νευρικό σύστημα τα ψυχικά φαινόμενα είναι δεμένα μ' αυτό, θέλει να στηρίξει το χωρισμόν αυτό σε βάση φυσιολογική και αναπτύσσει την εξής ιστολογική, όπως την λέει, θεωρία: οι ενέργειες από ένστικτο ακολουθούν στο νευ-

ρικό σύστημα δρόμους κληρονομικούς, ενώ οι λογικές ακολουθούν δρόμους επίκτητους, «εμβιωτικούς», δηλ. σχηματισμένους κατά τη διάρκεια της ατομικής ζωής. Τους δρόμους αυτούς τους σχηματίζουν οι νευράδες. Νευράδα είναι το νευρικό κύτταρο με τους δενδρίτες και νευρίτες του και τα νευρίλλια, που σε πολλές περιπτώσεις υπάρχουν στο εσωτερικό τους και είναι φορείς του ερεθισμού. Οι νευράδες συνδέονται μεταξύ τους με τους νευρίτες και δενδρίτες. Οι δρόμοι που ακολουθούν οι αναπλαστικές κινήσεις και τα ένστικτα αποτελούνται από νευράδες που πλέκονται ή μιά με την άλλη με ώρισμένο τρόπο και από τα νευρίλλια που κλαδίζονται μέσα σ' αυτές. Οι δρόμοι αυτοί αναπτύχθηκαν από οντογενικά αίτια και κληρονομούνται μαζί με τον οργανισμό. Για να εξηγήσει τώρα τους εμβιωτικούς δρόμους, που ακολουθούν οι λογικές ενέργειες, δέχεται την υπόθεση (που την παραδέχονται άλλωστε οι περισσότεροι νευρολόγοι σήμερα χωρίς έννοείται και να την έχουν αποδείξει ακόμα) πως οι νευράδες έχουν την ικανότητα στη διάρκεια της ζωής να αλλάζουν μορφή και σύνθεση με την επίδραση διαφόρων ερεθισμών, έχουν δηλ. κάποια πλαστικότητα που συνίστανται σε μικρές και μακροχρόνιες μεταβολές στις νευράδες και στις διακλαδώσεις τους καθώς και σε δημιουργία νέων νευρελλίων ή στο δύναμωμα των παλιών. 'Η πλαστικότητα αυτή διαφέρει ίσως ανάλογα με την ηλικία. Στη νεανική είναι μεγάλη, στην ώριμη ελαττώνεται και στα γέροντα σχεδόν χάνεται. Τις διακλαδώσεις των νευράδων μπορούμε να τις παρομοιάσουμε με δίχτυ σιδηροδρομικό. Οι γνώσεις που αποκτά κανείς είναι το στρώσιμο καινούργιων γραμμών, ή μνήμη το πλήθος των γραμμών, ή ανάμνηση το πέρασμα του τρένου πάνω στις γραμμές και ή ξεχασιά το σκούριασμα των γραμμών που δεν χρησιμοποιούνται.

"Έτσι ξεχωρίζει ο Ziegler τις λογικές ενέργειες και τις ενέργειες από ένστικτο μόνο φυσιολογικά και αποκλείει κάθε υποκειμενικό παράγοντα. 'Υποκειμενικούς παράγοντας θεωρεί τη συνείδηση γενικά, το συναίσθημα και τη συνείδηση του σκοπού.

Δέν πρέπει, λέγει, να βάλουμε τη συνείδηση για γνώρισμα που χωρίζει τα δύο είδη της ενέργειας, λέγοντας πως οι λογικές γίνονται πάντοτε με συνείδηση και το ένστικτο χωρίς συνείδηση γιατί έχουμε πολλά παραδείγματα που δείχνουν φανερά πως και οι δυο μπορούν να γίνουν και με συνείδηση και χωρίς, π. χ. μπαίνοντας στο σπίτι βγάζω το καπέλλο και το κρεμάω. Αυτό είναι μια λογική ενέργεια που από συνήθεια έγινε πια ασυνείδητη, χωρίς όμως να καταντήσει ένστικτο. Αντίθετα ή ζήλεια και ή αγάπη στα παιδιά έχουν την αρχή τους στο ένστικτο. Δέν είναι όμως ασυνείδητες. "Αν τώρα θελήσουμε να μεταφέρουμε τον παράγοντα της συνείδησης στα ζώα, τότε το πράγμα γίνεται ακόμα δυ-

σκολώτερο, γιατί δέν ξέρουμε το βαθμό της συνείδησης στο κάθε ζώο. 'Ακριδώς λοιπόν επειδή ή συνείδηση είναι ένα τόσο αμφίβολο γνώρισμα, ή ζωοψυχολογία ζήτησε μια πιο ασφαλέστερη βάση για να μπορέσει να όρίσει τη σχέση της ψυχής του ανθρώπου με την ψυχή του ζώου. Τέτοια βάση θεώρησε το είδος της κατασκευής του εγκεφάλου. "Όσο περισσότερο απέχει ένας εγκεφαλος ζώου στην κατασκευή από τον εγκεφαλο του ανθρώπου, τόσο λιγώτερο είναι πιθανό να μοιάζουν οι λειτουργίες τους και αντίθετα όσο πλησιάζει ή κατασκευή τόσο πιθανώτερο είναι να μοιάζουν και οι λειτουργίες. Παραδείγματα για την πρώτη περίπτωση είναι τα σπονδυλωτικά, τα αμφίβια και τα έρπετα, για τη δεύτερη τα κνώτερα θηλαστικά, αλογο, σκύλος κλπ.

'Επίσης και το συναίσθημα δέν μπορεί να το πάρουμε για γνώρισμα διακριτικό, αφού για το συναίσθημα στα κατώτερα ζώα υπάρχουν ακόμα πολλές αμφιβολίες. "Όπως δέν μπορούμε ν' αποδείξουμε πειστικά αν έχουν συνείδηση, έτσι δέν μπορούμε να αποδείξουμε επίσης αν έχουν συναίσθημα, αν νιώθουν π.χ. πόνο. "Αν πιάσουμε ένα βάτραχο από το ένα πόδι και το σηκώσουμε ψηλά, τον βλέπουμε να τινάζεται, δέν ξέρουμε όμως αν ή κίνηση αυτή προέρχεται από πόνο ή από απλή αντίδραση του νευρικού συστήματος. Ξέρουμε πως αν του κόψουμε το κεφάλι οι κινήσεις αυτές των ποδιών εξακολουθούν. Αυτό δείχνει καθαρά πως προέρχονται από νευρική αντίδραση, αφού κανείς δέν παραδέχεται πως στο νωτιαίο μυελό μπορεί να γεννηθεί συναίσθημα. Για τα ψάρια επίσης είναι αμφίβολο αν αισθάνονται πόνο. Ψάρια που πιάστηκαν σε αγκύστρι και κατάφεραν να ελευθερωθούν με πληγωμένο στόμα πιάστηκαν άμεσως σε άλλο.

'Η ευχαρίστηση και ή πόνος είναι, σύμφωνα με το βιολογικό τους σκοπό, σημάδια που προτρέπουν το ζώο να ενεργήσει κάτι ωφέλιμο για τη διατήρησή του ή ν' απορύγει κάτι βλαβερό. Για τα κατώτερα όμως ζώα που ή ζωή τους όρίζεται από αναπλαστικές κινήσεις και από ένστικτα και που δέν είναι ικανά να σχηματίζουν εμπειρίες, δέν θα είχαν κανένα βιολογικό σκοπό κατά το Ziegler" επομένως δέν υπάρχει ούτε λόγος να έχουμε τέτοιες ικανότητες. Στα ανώτερα ζώα μονάχα παραδέχεται συναίσθημα που συμπληρώνει πολλές φορές το ένστικτο, π. χ. ή όρμη για τη τροφή στον άνθρωπο δέν είναι τέλεια ανεπτυγμένη, αλλά αλλά την κινεί και την οδηγεί το συναίσθημα.

Τέλος ή διάκριση λογικής ενέργειας και ένστικτου δέν μπορεί να στηριχθεί ούτε στον παράγοντα, που το λέμε συνείδηση του σκοπού, αφού γενικά το πρόβλημα της συνείδησης δέν είναι λυμένο ακόμα. Και όπως τους δυο άλλους παράγοντες, τη συνείδηση δηλ. και το συναίσθημα, έτσι και τον τρίτον αυτόν παράγοντα, δηλ. την παράσταση του σκοπού, δέν μπορούμε ούτε να τον

παραδεχτούμε γενικά, ούτε να τον άρνηθούμε γενικά, μάλιστα όταν πρόκειται για ζώα που ή εγκεφαλος τους μοιάζει με τον ανθρώπινο, κάτι που κάνουν οι έρευνητές των κατωτέρων ζώων (Weismann), απλώνοντας τα συμπεράσματά τους στα ανώτερα ζώα. "Έχουμε τόσα παραδείγματα που δείχνουν πως σε πολλές περιστάσεις έχουν τα ζώα παράσταση του σκοπού της ενέργειάς τους. "Ένας σκύλος που συνήθιζε να κάθεται στο παράθυρο και να παρακολουθεί την κίνηση του δρόμου, όταν μια μέρα κρυερή το τζάμι σκεπάστηκε με πάχνη, έγλυψε ένα μέρος ως που σχηματίστηκε μια τρύπα άρκετη για να βλέπει. Σ' αυτή και σ' άλλες σχετικές ενέργειες ζώων είναι φανερή ή σχέση αίτιας και ενέργειας, σκοπού και μέσου. 'Υπάρχουν όμως άλλα παραδείγματα, που είναι κατά τον Ziegler ακαταμάχητη απόδειξη πως τα ανώτερα θηλαστικά έχουν νόηση. "Άλογα και σκύλοι έμαθαν το αλφάβητο και να εκφράζονται μ' αυτό. Την έφευρεση τη χρεωστούμε στον Wilhelm von Osten, που έμαθε δυο αλογα να αναγνωρίζουν τους αριθμούς και να τους κτυπούν με τα πόδια. Γι' αυτό τον όνομασαν έφευρέτη της Klopfsprache των ζώων (γλώσσα με τα κτυπήματα). Το 1904 έγιναν για πρώτη φορά γνωστά τα κατορθώματα του ενός από τα δύο αλόγατα και έκαναν μεγάλη εντύπωση. Οι επιστήμονες έφεραν αντιρρήσεις, έγιναν πολλές συζητήσεις και το ζήτημα τέλος αποσιωπήθηκε για να ξαναφανεί το 1914. Τότε φάνηκε ένα βιβλίο του Karl Krall με παρατηρήσεις επάνω σε δυο άραβικά αλογα που τα κατορθώματά τους ήτανε πολύ πιο θαυμάσια από τα πρώτα. 'Ο Krall τελειοποίησε τη μέθοδο του Osten κ' έμαθε τα αλογα να κτυπούν επάνω σε μια σανίδα με το δεξιό πόδι τις μονάδες και πάλι με το δεξιό τις δεκάδες. Τα αλογα έμαθαν πολύ καλά τις τέσσερες αριθμητικές πράξεις και κατάλαβαν την έννοια της ρίζας και της δύναμης. "Επειτα ή Krall έκαμε συνδυασμό των αριθμών με τα γράμματα του αλφάβητου κ' έτσι κατάφεραν τα ζώα όχι μόνον να διαβάσουν τις λέξεις που τους έδειχναν παρά και να εκφράζουν τις επιθυμίες τους και τις σκέψεις τους με θαυμαστό τρόπο. Με τα αλογα του Krall έκαμαν πειράματα πολλοί επιστήμονες χωρίς να είναι παρών ή Krall. Το 1911 ή Schöller ρώτησε το ένα από τα δύο ζώα, τον Mohamed, τί είναι ζάχαρη και αυτός απήντησε «γλυκό». "Υστερα του έκαμε και άλλες σχετικές ερωτήσεις κ' εκείνος έδωσε τις εξής απαντήσεις: «είναι άσπρη», «μ' άρέσει πολύ», «έχει τέσσερες γωνίες». Τον ίδιο χρόνο έκαμε πειράματα ή Ziegler με το ίδιο αλογο. Πολλές φορές σε έντελως άσχητη ερώτηση το ζώο απαντούσε «να πάω στο σταύλο. Κουρασμένος» και όταν τον ρώτησε, ποιός να πάει στον σταύλο, απάντησε «εγώ».

Τα πειράματα στ' αλογα τ' ακολουθήσαν παρατηρήσεις σε σκυλιά από διάφορες ράτσες και πολλοί από τους κυ-

ρίουσ των ζώων δημοσίευσαν τις παρατηρήσεις τους. Το σκυλί της δας Lohss γυρίζοντας από περίπατο απάντησε σε σχετική ερώτηση από Hans (το όνομά του) πήγε περίπατο στο δάσος, δεν έβρεξε, ήταν πολύ ώρτια, τώρα κουρασμένος». Το ίδιο σκυλί το παρουσίασε ο Ziegler σε μια διάλεξη του και αφού απήντησε στις ερωτήσεις που του έκαμε και χειροκροτήθηκε πολύ, του έδωσε ζάχαρη. Τότε αθόρμητα χτύπησε με το πόδι του «ο Sepp χτύπησε ευχαρίστως, του έδωσαν ζάχαρη, οι άνθρωποι κινούσαν τα χέρια τους». Ο ίδιος έμάλωσε το σκυλί χωρίς ή δις Lohss, που βρισκότανε στο άλλο δωμάτιο, να ξέρει γιατί. «Όταν το ρώτησε ύστερα την αιτία της απήντησης: «γιατί ο Sepp καθότανε στον καναπέ». Μία άλλη φορά ή κυρία του που γύρισε στο σπίτι απ' έξω τον ρώτησε αν ήλθε καμιά επίσκεψη. Τότε εκείνος της έδωσε το όνομα γνωστής κυρίας και πρόσθεσε μόνος του: «Έφαγε μήλο». Με τέτοια παραδείγματα σφαιρώνει ο Ziegler, θά μπορούσε κανείς να γράψει ολόκληρα βιβλία.

Τα πειράματα αυτά, που δείχνουν πως τα άνωτερα θηλαστικά καταλαβαίνουν τη γλώσσα των ανθρώπων και πως μπορούν να μάθουν να τη μεταγυρίζονται, μαρτυρούν (όσο κι αν ακόμη υπάρχουν πολλές αντιρρήσεις και άμφεσλίες) πως ή ψυχή των ζώων δεν στέκεται τόσο πολύ μακριά από την ανθρώπινη, πως δεν υπάρχει χάσμα άγεφύρωτο μεταξύ των δύο, όπως το πίστευαν οι παλαιότεροι και το παραδέχονται και σήμερα ακόμη ύσοι κρατιούνται από την εκκλησιαστική αντίληψη, αποδίδοντας στον άνθρωπο νου, στα ζώα ένστικτα και θεωρώντας άνθρωπο και ζώο σαν έντελως ξεχωριστά όντα. Μερικοί νόμισαν πως αν αποδώσουν στον άνθρωπο ένστικτα θα τον ταπεινώσουν και επίμονα του τα άρνήθηκαν. Αλλά μήπως όλος ο συναίσθηματικός κόσμος του ανθρώπου δεν στηρίζεται σε ένστικτα; Διαφορά μεταξύ άνωτέρου και κατωτέρου ζώου υπάρχει μόνο στην ένταση του ένστικτου. Όσο περισσότερο αναπτύσσεται το λογικό, τόσο υποχωρούν τα ένστικτα, ενώ στα ζώα που τους λείπει το λογικό, τα ένστικτα τους κανονίζουν όλη τη ζωή. Και όπως ή ζωή του ζώου δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς ένστικτα, έτσι δεν μπορεί να νοηθεί και ή ανθρώπινη. Το ίδιο ίδιο άνθρωπο θα τον φαντασθούμε με δυνατά ένστικτα και με ακόμη δυνατώτερα νου. Εκείνο που χαρακτηρίζει τον κανονικό ώριμο άνθρωπο δεν είναι το να μη έχει ένστικτα, παρά το να κυριαρχεί ο νους του στα ένστικτα. Όχι το σβύσιμο αλλά την έξευγένιση του ένστικτου πρέπει να επιδιώκουμε. Η παλιά ήθική πιστεύει πως κάθε καλό τη ρίζα του έχει στο ένστικτο. Μπορεί όμως κάθε ένστικτο, όπως ο θυμός, ή ζήλεια, ακόμη και το μίσος, ανάλογα με τις περιστάσεις, να είναι και καλό και κακό. Όσοι περιφρονούνε τα ένστικτα, ως μη ξεχνάνε πως ο άνθρωπος τη μεγαλύτερη του ευτυχία, την ευτυχία που του δίνει ή αγάπη

στις διάφορες της μορφές, τη χρωστάει στο ένστικτο.

Από τους συλλογισμούς αυτούς βγαίνει το συμπέρασμα πως εκείνο που χωρίζει την ψυχική ζωή του ανθρώπου από του ζώου δεν είναι το ένστικτο, όπως το νόμιζε παλαιότερα. Εκείνο που ξεχωρίζει τον άνθρωπο είναι ή ικανότητα του να σχηματίζει με το λογικό ένα ύψηλο πνευματικό κόσμο, να εκφράζεται με τη γλώσσα και να αφήνει κληρονομιά στις επόμενες γενεές πλούσιο πνευματικό θησαυρό, ενώ τα ζώα—ακόμη και τα άνωτερα—έχουνε μόνο μνημονικές έντυπώσεις της ατομικής πείρας που σβύνουν μαζί με την ατομική ζωή.

Αν θελήσουμε τώρα τελειώνοντας την ανάλυση του έργου του Ziegler να ρίξουμε μια ματιά στην εξέλιξη της έννοιας του ένστικτου και με δυο λόγια να ανακεφαλιώσουμε όσα μας ανάπτυξε, βλέπουμε πως το ένστικτο αφού για πολύν καιρό θεωρήθηκε κάτι σαν μεταφυσικό και σαν κάτι που χαρακτηρίζει τα ζώα, αναγνωρίστηκε τέλος σαν κάτι που ανήκει και στον άνθρωπο και σήμερα γίνεται προσπάθεια να το εξηγήσουν με τη μέθοδο των φυσικών επιστημών. Πως τα ένστικτα είναι κληρονομικές ενέργειες θαυμαστές και πολυσύνθετες σήμερα είναι όλοι σύμφωνοι. Εκείνο που διαφωνούν είναι ή καταγωγή τους. Στο έρώτημα, από που έχουν την αρχή τους τα ένστικτα, οι όπαδοί του Lamarck απαντούν—Από γνώσεις, εμπειρίες, συνήθειες ή βουλητικές ενέργειες που κληρονομήθηκαν από παλαιότερες γενεές, ενώ οι όπαδοί του Weismann λένε πως τα ένστικτα έχουν στενή σχέση με τις ανακλαστικές κινήσεις και οι ρίζες τους πρέπει να ζητηθούν σε μεταβολές που γίνονται μέσα στο σπέρμα. Η θεωρία του Lamarck έχει κλονισθεί, ενώ ή θεωρία του Weismann υποστηρίζεται από τους περισσότερους φυσιολόγους και ζωοψυχολόγους. Όσπου να διευκρινιστεί όμως μένει άλλο το πρόβλημα και καθέναν είναι ελεύθερος να παραδεχτεί όποια θεωρία τον ικανοποιεί περισσότερο.

ΜΑΡΙΑ ΠΟΛΥΜΕΝΑΚΟΥ

ΟΡΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΤΕΧΝΗΣ

IV

Είχα διατυπώσει απ' αρχής έναν κεφαλαιώδη ορισμό: ότι σκοπός και μέριμνα της Τέχνης είναι, σε γενικώτατες γραμμές, ή περισυλλογή, συναρμολόγησης και, όσο είναι δυνατόν, αποκρυστάλλωσης—του διακεχυμένου, φευγαλέου, άσυναρτήτου γύρω μας Όραίου—όμως μ' αυτό δεν ήθελα να πώ, ότι αυτό που όνομάζουμε Όραϊον ύπάρχει άπολύτως και μονίμως, αποτελεί στοιχείον ιδιαιτέρα καθωρισμένο της Δημιουργίας: το Όραϊον είναι κάποια σύμβασις, κάποια συνθήκη της ανθρώπινης ψυχής, εκ των ύστερών

δημιουργημένη παρακαλουθεί, βήμα προς βήμα, τις πολύ λεπτές διακυμάνσεις της ψυχολογικής μας εξέλιξεως—και τη δημιουργεί έξ ολοκλήρου, ή ανθρωπινή μειονεκτικότης μας, ή προφανής μας άναλευθερία, ή ριζική, άπέναντι του Σύμπαντος.

Η έντελως μυστηριώδης έννοια του συμβατικού αυτού Όραϊου, καθώς έμεις την αντιλαμβανόμεθα, μέσ' στη Δημιουργία δεν ύπάρχει είναι μια μυστική ύπεκφυγή, μια καθαρως προσωπική μας ικανότης, άναπτυσσομένη μέσ' στο πλαίσιο της όρμεμύτου και άδιακόπου και συστηματικής επιδιώξεως της ατομικής λυτρώσεώς μας είναι το αυτόματο παυσώδονα της μεταφυσικής μας άγωνίας—ένα είδος ήθικου ναρκωτικού της υπερτραγικής άμφιβολίας, μέσα στην όποϊαν κυμαινόμεθα είναι το άσυνείδητο αντίδοτο της ήθικής άπόλυτης μονώσεως, μέσα στην όποϊαν, αιώνιως, είμεθα όλοι τοποθετημένοι.

Το έμφυτον εκείνο χλωροφόρμιον, ενώ αποκοιμίζει, άφ' ενός, και καταστέλλει και περιορίζει τα μελαγχολικά μας έρωτήματα και κατεβάξει την αλλαία στα πρόβληματα που μας τυραννούν χωρίς έλπίδα—μας άποκαλύπτει, ταυτόχροτως, με νέους μυστικούς συνδυασμούς, και κατά ένα τρόπον άπροσδόκητον, τις πλέον θαυμαστές και άπροσδόκητες και θετικές συγχρότως πιθανότητες, μιας έρμηνείας ύψηλότερης του Σύμπαντος, με το μεγάλο φώς της διαισθήσεως μας δίνει άπροόπτους άπαντήσεις, ενώ έμεις, παθητικά δοσμένοι, ύποτακμένοι και χωρίς αντίσταση, και κλεινοντας σιγά-σιγά τις θύρες του άπατηλού μας Λογικού, έχουμε πάψει πλέον να ρωτούμε...

Το εύεργετικό αυτό αντίδοτο, με το όποϊον μας έπροϊκισεν ή φύσις, με τη μυστηριώδη πρόνοιά της, έχει άνάγκη περισυλλογής, καλλιέργειας, συναρμολογήσεως, ώστε να πληρώνει ασφαλέστερα, αλλά και μονιμώτερα συγχρότως, το μοναδικό προορισμό του, της βαθείας ήθικής αυτής λυτρώσεως και όπως ή χημεία διύλιζει, άποσυνθέτει και συνθέτει τις ούσιες, ώστε να επιτύχει το άπόσταγμα που άπαιτεί μια ειδική περίπτωση της ανθρώπινης ύλικής ζωής—κατά τον ίδιο τρόπο και ή Τέχνη, περισυλλέγει τα διάφορα στοιχεία του συμβατικού αυτού Όραϊου—εις το όποϊον όμως ή ψυχή πιστεύει και έλπίζει άκραδάντως—και τα τακτοποιεί και τα συνθέτει, ώστε να επιτύχει θετικώτερα τα ψυχολογικά άποτελέσματα, προς τα όποϊα άλλο τόσο άποβλέπει.

Αν δε επίσης ή Θρησκεία, κατ' αρχάς—μέχρις ενός σημείου, έννοείται—έπιχειρεί να επιτύχει το αυτό, με μέσα όμως έντελως άπλοϊκά, άνεπαρκή και έξεζητημένα—αν ή Έπιστήμη, ύστερώτερα, προς το αυτό επίσης άποβλέπει, με την έλπίδα ότι κάποτε ο άνθρωπος μπορεί να γίνει κάτοχος της Γνώσεως, να την κα-

τακτήσει, δηλαδή, ύπομονητικά και κατά δόσεις—αν ή δογματική Φιλοσοφία, προσπαθεί να συμπεράνει το Άπόλυτο, με δεδομένα περιορισμένα, και περιπίπτει διαρκως σε αντιφάσεις, και μοιραίως επανέρχεται στο τέλος στα αρχικά μεγάλα έρωτήματα, με το έναγώνιο συναίσθημα της υπερτάτης ματαιοπονίας—ή Τέχνη όμως, καθώς είπα παραπάνω, χωρίς να είναι έπιστήμη της έρεύνης, άλλ' έπιστήμη άποκλειστική της καλλιέργειας του Όραϊου, πραγματικά κερδίζει περισσότερα. Με το να έχει διαρκως πρό όφθαλμών τη λύτρωση του Νου και του Αισθήματος—δίχως ν' άποβλέπει κατ' ευσθεϊαν προς τη λεγομένη Άπόλυτην Άλήθεια, επιτυγχάνει τα αυτά άποτελέσματα, οά να την είχε συναντήσει πράγματι.

Έπειδή όμως οι άνθρωποι, ως σύνολον, είναι άνίσιως προετοιμασμένοι—και λόγω ψυχικής άνωριμότητος και λόγω της άνίσιου αναπτύξεως της θεληματικής και κακοδούλου, που τους παρέχει μεροληπτικά ή τωρινή κοινωνική μας σύνθεση—και δεν ύπάρχει, μέσ' στην ανθρωπότητα, παρά μερίς μονάχα ώρισμένη, προς την όποϊαν είναι, απ' άνέκαθεν, ύποχρεωμένη ν' άποτείνεται, ούτε μπορεί ν' άποταθεί παντού, καθώς έλπίζει και φιλοδοξεί—ή γενικώτερα της επέντασις, ως άγαθού κοινωνικού παράγοντος, μένει τελείως προβληματική.

Η νέα όμως Κοινωνία που μας έρχεται—το καθεστώς της κοινοκτημοσύνης—είνε πολύ έπόμενο να άρει το καταθλιπτικό εκείνο κώλυμα και ν' άποδώσει στους ανθρώπους, γενικώτερα, τα μέσα της μεγάλης αναπλάσεως—να ένισχύσει δηλαδή τις πιθανότητες της συστηματικής και άπροσκόπτου διανοητικής των έκπεπύνσεως.

Ίσως ή ευτυχία του ανθρώπου—το μυστικό αυτής της ευτυχίας—να είναι στην Άγάπη και στην Τέχνη. Τέλος.

ΝΑΠΟΛΕΩΝ ΛΑΠΑΘΙΩΤΗΣ

ΔΥΟ ΔΙΠΛΑ ΦΥΛΛΑ

Κατά την περίοδο του καλοκαιριού που αισθητή γίνεται ή ύφεση σε κάθε κίνηση, άποφασίστηκε να εκδοθούν δυο φύλλα της «Διάνοησης» με διπλό άριθμό. Το φύλλο αυτό κατά συνέπειαν βγαίνει για τον Ιούλιο και τον Ιούλιο. Το 7—8 θα κυκλοφορήσει το πρώτο δεκαήμερο του Αυγούστου για τον Αυγουστο και τον Σεπτέμβριο.

ΔΗΛΩΣΗ

Ότι άφορ ή την Σύνταξη ή την Διαχείριση πρέπει να στέλνεται στο έξής άποκλειστικά στο όνομα του περιοδικού (Γαμβέττα 14 α Άθήνα).

ΚΑΡΟΛΟΣ ΣΠΙΤΤΕΛΕΡ

Η ποίηση του Σπίττελερ δεν έχει τίποτε το κοινό με το Έλληνολατινικό πνεύμα είναι καθαρώς γερμανικό προϊόν. Είς μάτην θα αναζητήσουμε σαυτήν την καλαισθησία, το μέτρο, το αρχιτεκτονικό αίσθημα, την αληθοφάνεια, την διαύγεια και την ακρίβεια της μορφής. Τουναντίον, τι χαρακτηρίζει το έργο του είναι η εκζητήσις του κολοσσιαίου, η αχαλίνωτη φαντασία, ο ακρότατος εσωτερισμός, η κατάχρησις των ανισοσκελών συμβόλων και των σκοτεινών αλληγοριών, η διδακτική χροιά που ελαττώνει την μεγαλειώδη εντύπωσις της πηγαίας οίστηγλασίας του. Η δόξα του έπικού αυτού ποιητού ποτέ δε θα διαπεράσει τα στενά σύνορα ενός περιορισμένου κύκλου διανοουμένων, και δίχως την στιγμιαία πολιτική δράσις του κατά την διάρκεια του μεγάλου πολέμου που τον κατέστησε δημοφιλή στη Γαλλία και τας Βρυξέλλας, θα παρέμενε άγνωστος στο κοινό της Ευρώπης. Ο έπικός αυτός ποιητής στις άπεραντες έποποιίες του δεν άφηγείται παρά το πάθος του θεμιουργού-καλλιτέχνου. Ο «Προμηθεύς» του, έπικόρω-μάντισσος κατ' αρχάς, σε ρυθμική πρόζα, αρχαϊκή και λειτουργική, διαμορφωμένο άργότερα σε δωδεκασύλλαβο έπος — όπου άντηγει μέσα στον άπειρόκαλλο διάκοσμο των γενεθλίων θουών ή ύπεροχη και όδυνηρή έπίκλησις του ποιητού-έφημίου, όπου συγκερνώνται σε ένα άλλοπρόσαλλο ανάγλυφο έποχαι και πολιτισμοί που τους χωρίζουν αιώνες, όλη ή αρχαιότες της Ελλάδος, της Βίβλου και της Γνώσεως, όπου παρελαύνουσι ζωά φανταστικά που μιλούσι και βασίλειά άγνωστα τόποθετημένα αυθαίρετα όπουδήςποτε, όπου το παράδοξο και το διασκεδαστικό άναμιγνύονται κατά τρόπον άλλόκοτο με τα ύψηλά νοήματα και τα αυστηρά διδάγματα, μάς υπένθυμίζει, μαζί με τους όμιχλώδεις και εφιαλτικούς θρύλους των γερμανικών σκοταδομουγλοδρυμών, την τερατώδη άλεξανδρινή έποποιία του Νόννου Πανοπολί-

του. Έν τούτοις ή αίγλη της Όλυμπικής του Άνοιξως, με την άλόλαστο άφθονία της, όπου με τα πλουσιότερα χρώματα, με λέξεις λαμπρόχρες, λαμπροπούσεσι και μουστικές, μεθερμηνεύονται όλες οι περιπέτειες, όλα τα πάθη και τα συναίσθηματα της ανθρώπινης ψυχής, — ή τρυφερότητα και ή πικρή εϊρωνία, ή άπελπίσια και ή γαλήνη, όλη ή ώμορφιά και ό πόνος του κόσμου, παρ' όλα τα θεμελιώδη της εκτελέσεως ελαττώματα, επιβάλλεται στο θαυμασμό μας με την εύρύτητα της έμπνεύσεως. Η άπεραντη αυτή έποποιία είναι ή μακρά ιστορία μιας νέας γενεάς θεών που άνεβαινούσι από το Έρεβος στον Όλυμπο, για να άποκαταστήσουσι τους εκπτώτους θεούς, όχι χωρίς να έχουν οι ίδιοι, από το θέαμα αυτό, την πρόγνωση μιας όμοιας τύχης, όταν θα σημαίει ή ώρα τους. Στα πρόσωπα αυτά της αρχαϊκής μυθολογίας το σύμβολο είναι άρκετά διαφανές, ώστε να διακρίνωμε κάθε στιγμή, κάτω από τις ιδιότητές των και ιδίως τα ελαττώματά των, μιάν ανθρώπινη προσωπικότητα. Οι περιπέτειές των είναι κωμικές και όδυνηρές, όπως άρμόζει σε θεούς που έχουν τόσα κοινά με τους ανθρώπους. Άλλ' είναι αλήθεια ότι έχουν για να παρηγορηθούσι το θέαμα μιας ανθρωπότητας περισσότερον ποταπής και γελοίας. Από άηδία και άγανάκτησιν ό άρχηγός των θεών σκοπεύει να καταποντίσει την ανθρωπότητα αυτήν μέσα στο χάος, όταν παρατηρεί στο χώρο του Μέωνος μια ψυχή καθαρά, του Ηρακλή, πνευματικού άδελφού του Προμηθέως, που θα την ανυψώσει σε άνθρωπο ελεύθερον και ίκανόν να άναγεννήσει με την αυθουσίαν του τους ανθρώπους.

ΤΑΚΗΣ ΜΠΑΡΛΑΣ

EMILE BOUTROUX : LA CONTINGENCE DES LOIS DE LA NATURE-A-NΑΛΥΣΗ

III. Τέλος.

Το τελευταίο κεφάλαιο αναφέρεται στον άνθρωπο. Ο άνθρωπος, έν σχέσει με τους άλλους ζωντανούς οργανισμούς και τους τελειότερους άκόμη, παρουσιάζει κάτι έντελώς καινούργιο : το ψυχολογικό εγώ του, την αυθοσυνείδηση. Και αν άκόμη γίνει παραδεκτό, ότι όλα τα ψυχικά φαινόμενα και τα αίσθηματα και οι έπιθυμιές και οι βουλήσεις, είναι άπλη άνάπτυξη των φυσιολογικών που υπάρχουν και στα κατώτερα ζωά, ή ψυχολογική συνείδηση μένει πάντα κάτι καινούργιο και άνεξήγητο, που ξεφεύγει κάθε φυσιολογική εξέταση, γιατί μπορούν να εξετάσουσι βέβαια τα στοιχεία που την εμφανίζουν και τις συνθήκες υπό τις οποίες εμφανίζεται, την ίδια όμοια

δεν θα μπορούσαν ποτέ. Γιατί αυτή είναι κάτι ασύλληπτο, που το σκοτεινιάζει κανείς εξηγώντας το και το καταστρέφει αναλύοντάς το.

Η συνείδηση δεν είναι ένα φαινόμενο, μια ιδιότητα, ένας οργανισμός. Είναι μια πράξη, μια μεταμόρφωση δεδομένων στοιχείων εσωτερικών και εξωτερικών, ένα είδος ζωντανού χωνευτηρίου, που έρχονται διαδοχικά τα φαινόμενα για να μεταμορφωθούσι και που μπορεί ναύρει θέση μέσα σ' αυτό όλος ό κόσμος, χάνοντας την ύπστασή του και την ιδιάζουσα μορφή του για να γίνει κάτι ιδανικό (ideal), συγχρόνως άνόμοιο, αλλά και άνάλογο με την πραγματική του φύση.

Αυτή ή συνείδηση, αυτό το συνειδητό των ψυχικών γεγονότων, είναι κάτι έντελώς νέο. Και αυτό το άποδεικνύει ό Boutroux πολεμώντας εξαντλητικά όλες τις θεωρίες, που θέλουσι ν' άποδείξουσι πώς ή ανθρώπινη συνείδηση είναι μονάχα ένας άνωτερος βαθμός εξέλιξεως.

Έτσι ό άνθρωπος με την ψυχολογική του συνείδηση, είναι κάτι περισσότερο από ένα άπλο ζωντανό οργανικό έν, και δεν γεννιέται κατ' ανάγκην, ούτε αναλυτικά από το άπλο ζωντανό έν, άφού δεν περιέχεται ή καινούργια του ιδιότητα μέσα σ' αυτό, ούτε συνθετικά a priori, άφού είναι κάτι που από την πείρα το γνωρίζουμέ.

Μένει να μάς άποδείξει ή πείρα, τ' αν ή ψυχολογική συνείδηση είναι αναγκαίο γέννημα της ζωής.

Για να γίνει αυτό δεν θα έφτανε να άποδειχθεί πώς ό ζωντανός οργανισμός έτοιμάζει τις συνθήκες που χρειάζονται για να εμφανισθεί ή συνείδηση, αλλά θα έπρεπε ν' άποδειχθεί και πώς οι συνθήκες αυτές παρουσιάζονται μόνο από φυσιολογικούς λόγους, πράγμα που μένει άνεξέλεγκτο. Και όχι μόνο αυτό, αλλά με την εξέτασή της την πιό βαθειά ή πείρα βρίσκει πώς το νευρικό σύστημα στον άνθρωπο που έχει ψυχολογική συνείδηση παρουσιάζει μια πρωτότυπη ιδιορρυθμία, σε τρόπο που να μάς κάνει να υποθέσουμε ότι ακριβώς ή ιδιορρυθμία αυτή παρουσιάζεται επειδή σε λίγο πρόκειται να εμφανισθεί ή ψυχολογική συνείδηση, ένα καινούργιο δηλαδή στοιχείο που εμφανίζεται όχι αναγκαία από τα στοιχεία του οργανισμού, αλλά αυθόρμητα και συμπτωματικά και προκαλεί μόνο του μια ιδιορρυθμία του νευρικού συστήματος πριν να εμφανισθεί το ίδιο, όπως και ό ήλιος να πούμε είναι αίτια της αύγης που φαίνεται πριν άπ' αυτόν.

Σε ένα τέτοιο συμπέρασμα δεν θα μπορούσαμε να φτάσουμε φυσικά, αν τα άλλα ζωά παρουσιάζαν μόνο ποσοτική διαφορά σ' αυτό που λέμε συνείδηση, σ' αυτά και στον άνθρωπο, αλλά ακριβώς τα πράγματα δείχνουν μια διαφορά ουσίας, κάτι έντελώς διάφορο ποιοτικά στη συνείδηση του ανθρώπου, που δεν βρίσκεται σε καμμιά από τις κατώτερες συνειδήσεις. Μια ίκανότητα δηλαδή

του να είναι αισθητή στο ίδιο το εγώ της σαν κάτι τι ένιαίο και άδιάσπαστο, πράγμα που συμβαίνει έντελώς αντίθετα στους κατώτερους οργανισμούς, που δεν έχουν παρά διασπασμένα ψυχικά φαινόμενα.

Έτσι ή εμφάνιση του ανθρώπου που έχει συνείδηση, με ιδιότητες έντελώς καινούργιες και μοναδικές δεν άποδεικνύεται αναγκαία έπακολούθημα συνδυασμού φυσικών και ψυχολογικών στοιχείων και νόμων, ούτε άπο την πείρα. Όπως διόλου αντίθετα μάλιστα, ή πείρα μάς φέρνει εις το να δεχθούμε την ύπαρξη πολλής πολλής συμπτωματικότητας.

Και ως εξετάσουμε τώρα τον νόμο που κυβερνά την ψυχική μας ζωή.

Μέλις πρωτοπροσέξουμε τα ψυχικά φαινόμενα, φαίνονται τέλεια άνυπότακτα σε ύπολογισμούς και νόμους και μάλιστα πολυμερέστατα και ποικιλώτατα αυτά, δεν είναι δυνατόν να ύπολογισθούσι και να εξηγηθούσι ούτε με ένα παραλληλισμό των δύο κόσμων, του φυσικού δηλαδή και του ψυχικού, που είναι τέλεια διάφοροι. Γιατί δεν ύπολογίζεται ποτέ φυσικά ή αλήθεια μιας ιδέας ή ή ήθική της αξία από τον άνθρωπο που έκαψε ό οργανισμός σκεπτόμενος, ούτε και από την παρατήρηση των φυσιολογικών αλλοιώσεων του νευρικού συστήματος μπορεί κανείς να διακρίνει την τρέλλα από την μεγαλοφούα.

Έτσι πρέπει να βρεθεί νόμος καθαρά ψυχολογικός που θα μπορούσε να διατυπωθεί και αυτός : Σαν μία σταθερότητα της ποσότητας της ψυχικής ενεργείας, αν αυτή νοηθεί σαν ψυχική ένεργεια κάθε ανθρώπου χωριστά.

Είναι αλήθεια πώς άμα προσέξουμε στην ψυχική ζωή ενός ανθρώπου βλέπουμε πώς αυτός έχει ώρισμένο ποσόν ψυχικής ενεργείας, που το διαθέτει διαφορετικά στις διάφορες φάσεις της ζωής του πώς αυτό άναπτύσσεται σ' ένα μέγιστο όριο, αλλά ύστερα πέφτει πάλι και πώς άμα μια ψυχική ιδιότητα είναι εξαιρετικά άνεπτυγμένη, είναι πάντα εις βάρος των άλλων. Όλα αυτά μάς κάνουν να πιστέψουμε πώς ύπάρχει ώρισμένο ποσό ψυχικής ενεργείας σε κάθε άνθρωπο.

Άλλά αυτή ή ποσότητα που διατηρείται είναι κατ' ανάγκην ακριβώς ώρισμένη ποσότητα και πάντοτε ή αυτή :

Αυτό δεν άποδεικνύεται με τη συλλογιστική μέθοδο αναλυτικά, γιατί με το να ύπάρχει ψυχική ένεργεια δεν δεν θα πεί και πώς ή ένεργεια αυτή μπορεί να καθορισθεί ποσοτικά. Άλλά ούτε από μια σύνθεση a priori γιατί εκείνο που πίστεψε ό άνθρωπος μοναχός του πριν συμβουλευτεί την πείρα, είναι μια τέλεια έλευθερία, της ψυχικής ζωής τουλάχιστον. Ωστε μένει πάλιν για μοναδικό κριτήριο της ανάγκης ή πείρα.

Άλλά ή πείρα έρχεται και τη φορά αυτή για να άρνηθεί την άπόδειξη στην ύπαρξη της ανάγκης.

Αυτό που μας δείχνει η πείρα, είναι η ψυχική ζωή των ατόμων και των λαών, ποτέ δεν παρουσιάζει την σταθερότητα και το αναλλοίωτον, αλλά είναι κάτι που διαρκώς ρέει και μεταβάλλεται τις περισσότερες φορές αιφνίδια.

Η ψυχική ζωή του ανθρώπου είναι μια διαρκής μεταβολή από την μια κατάσταση στην άλλη και ποτέ μια ψυχική πράξη δεν μπορούμε να την μετρήσουμε και να την βρούμε ακριβώς ποσοτικά ίση με τα ελαττήριά της.

Τό να πούμε πάλι ότι είναι νόμος του ψυχικού βίου αυτή ακριβώς η μεταβολή, είναι κάτι που δεν έχει μέσα του τέτοια ανάγκη που χρειάζεται για να θεωρηθεί σαν απόλυτη ανάγκη ούτε αυτή.

Στο κεφάλαιό του αυτό ο Boutroux, εκτενέστερος από τ' άλλα, εξαντλεί θαυμάσια όλες τις δυνατές αντιρρήσεις και δίνει σε μια σφιχτά δεμένη αλυσίδα συλλογισμών όλες τις άποριες που μας γεννιούνται σαν θα θελήσουμε να εξετάσουμε και να βρούμε το νόμο και το λόγο αυτού, που μας κάνει να γνωρίσουμε το εγώ μας και να το αγνοούμε συγχρόνως, της ψυχικής μας δηλαδή ζωής, που παραπάνω από κάθε άλλη εμφάνιση ζωής στο σύμπαν φαίνεται ανυπότακτη στην ανάγκη.

Δεν θα επεκταθώ καθόλου σ' αυτά, θα δώσω μάλιστα πολύ σύντομα και τις κύριες ιδέες που θγάζει σαν συμπέρασμα όλης αυτής της έρευνας που είδαμε, γιατί μπορώ να το πω από τώρα: 'Εκείνο που είχαμε να δούμε καινούργιο στο βιβλίο αυτό το είδαμε: αν ήταν να πειστούμε για την καινούργια αυτή άποψη που μας δείχνει, την συμπτωματοκτικότητα δηλαδή στο φυσικό νόμο, πειστήκαμε. Στην εξαγωγή των πορισμάτων του απ' την έρευνα αυτή ο Boutroux όσο και αν προσπαθεί να κρατεί τον ίδιο τύπο της επιστημονικής μεθοδικής έρευνας, γίνεται τις πιο πολλές φορές κενά διαλεκτικός, πολύ πολύ μεταφυσικός.

'Αλλ' ως προχωρήσουμε στο κεφάλαιο των συμπερασμάτων. 'Εδώ ο Boutroux μας δίνει στην αρχή τη σειρά του άγωνα που έκανε το ανθρώπινο μυαλό από τον καιρό που παρουσιάστηκε τέλειο και ένσυνείδητο σαν αρχαίο ελληνικό πνεύμα έως τώρα, πολεμώντας πάντα με άγωνία να βρει και να πιστέψει σε μιαν απόλυτη ελευθερία του, σε μια τέλεια αυτοκυριαρχία.

Σε κάθε του κατώτερη κατάσταση πίστεψε πως είναι σκλάβος σε όντα ανώτερη απ' αυτόν βαθμίδας και σε κάθε του ανύψωση εύρισκε και μια καινούργια ελευθερία, ως που επίπονα κατώρθωσε να ύψωθεί από την ιδέα της αναπότρεπτης είμαρμένης στην πίστη, της ηθικής ελευθερίας.

Κάτι αντίστοιχο προς αυτό βρίσκει ο Boutroux και στις διάφορες βαθμίδες των όντων, που κάθε μια θγάζει απ' την άλλη, ύστερα από την εξασφάλιση κάποιου βαθμού ανεξαρτησίας, όσο πάει και πιο μεγάλης.

Είναι αλήθεια, λέει, πως οι επιστήμες με την έρευνα τους τείνουν ν' αποκλείσουν την ύπαρξη αυτής της ανεξαρτησίας και της συμπτωματοκτικότητας στη φύση των πραγμάτων. Μά αυτό γίνεται από κάποιο σφάλμα.

Οι επιστήμονες κάνοντας κάποια αφαίρεση καθορίζουν τις σχέσεις των πραγμάτων, σάμπως τα πράγματα μένουν εν τω μεταξύ ακίνητα, αμετάβλητα και σταθερά και έτσι δεν κατορθώνουν ποτέ να είναι σύμφωνοι με την αντικειμενική πραγματικότητα, η οποία εμφανίζει ρευστότητα και ποικιλία ποιότητων, που είναι αδύνατο να καθορισθεί ποσοτικά, πολύ ολιγώτερο να προυπολογιστεί ακριβώς.

Μια ανεξαρτησία κυβερνάει τα πράγματα και γι' αυτό αυτά ποτέ δεν μένουν καρφωμένα στην αρχική τους ουσία και στις αναγκαίες της συνέπειες, παρά εξελίσσονται πάντα με μια πιο μεγάλη ή πιο μικρή συμπτωματοκτικότητα, σε κάτι ακαθόριστο από πριν.

Και έρχεται επί τέλους να μας πει καθαρότερα ο Boutroux τί έννοια ακριβώς με την πολυθρύλητη αυτή συμπτωματοκτικότητα, που τόσο αγωνίστηκε να μας πείσει πως υπάρχει παντού:

Δεν πρόκειται για το όλως διόλου τυχαίο, που δεν υπόκειται σε καμμιά κανονικότητα και δεν επιδέχεται καμμιά γνώση και που θα μπορούσαμε πίσω απ' αυτό να όχυρώσουμε κάθε μας άγνοια και καταστρέφοντας κάθε ιδέα ένότητας, να θάλλουμε παντού την ακαταστασία και τον τεμαχισμό.

Και μέσα στη διδασκαλία της συμπτωματοκτικότητας ο κόσμος φαίνεται πολύ απλός, κανονικός και μεγαλοπρεπής. Πρόκειται μονάχα για ένα βαθμό ανεξαρτησίας, που μένει πάντα στο πλάι μιας ανάγκης, που κυβερνάει τον κόσμο, μά όχι απόλυτα. Σ' αυτό το περιθώριο της ανεξαρτησίας στηρίζει ο Boutroux την ιδέα της ελευθερίας και τον ισχυρισμό ότι είναι δυνατόν να εμφανισθεί κάτι εντώς καινούργιο στην καθόλου εξέλιξη και στην ατομική ζωή των όντων. 'Ετσι παίρνει μια πολύ μεγάλη σημασία η ανάγκη του να μελετώνται όλα τα πράγματα ιστορικά, πράγμα που δεν θα είχε το λόγο του, αν η ιστορία των όντων περιείχε εν σπέρματι μέσα στην ίδια τους ουσία.

'Η ιστορική μελέτη θεωρείται από τον Boutroux σαν το ανώτατο σημείο της επιστημονικής έρευνας, πρό παντός για τα ανώτερα όντα, στα όποια η αρχική τους ουσία γίνεται σχεδόν μια απλή βάση, που μπορεί να μετασχηματισθεί και εξαιρετικά για τον άνθρωπο, που είναι, όπως λέει, ο ίδιος δημιουργός του χαρακτήρα και της μοίρας του.

'Από δω και πέρα ο Boutroux κάνει καθαρή μεταφυσική. Δεν είναι δυνατόν η ελευθερία, για την οποία μιλεί, να αποδειχθεί από τα πράγματα, αφού η πείρα μας δείχνει μονάχα τα αποτελέσματα και δεν μπορεί να πιάσει τις αιτίες τους. Είναι ζήτημα που αναπόκειται

πια στον άνθρωπο να συλλάβει με μια δεξιότητα που δεν είναι πείρα (και έρχομεθα στην ιδέα της intuition) την αληθινή πραγματικότητα και να παραδεχτεί τη θεωρία αυτή της συμπτωματοκτικότητας, που επί τέλους ούτε επιστημονικά αντικρούεται με πλήρεις αποδείξεις και αισθητικά ικανοποιητική είναι, γιατί δέχεται μια ελεύθερη εμφάνιση τόσων ωραίων ποιημάτων, αλλά και ηθικά από πρακτική άποψη είναι απαραίτητη.

'Επακολουθεί ολόκληρο συλλογιστικό σύστημα και μ' αυτό ιδρύεται με βάση την αρχή της συμπτωματοκτικότητας μια θεολογία τέλεια προσαρμοσμένη σ' αυτή, και μια αντίστοιχη ψυχολογία και ηθική του ανθρώπινου, που φθάνει ν' ανακηρύξει το θρίαμβο του καλού και του ωραίου επάνω στους φυσικούς νόμους.

Θα ήταν πολύ ενδιαφέρον να παρακολουθήσουμε τον Boutroux και στους συλλογισμούς του αυτού, που τον αποδεικνύουν αληθινά κλασικής εύσυνείδητης καλλιτέχνη στην σκέψη. 'Αλλά επειδή αυτό θα περνούσε τα όρια μιας μελέτης, θα τελειώσουμε με μια συγκεφαλαίωση.

Είδαμε πως ο άνθρωπος κατακτώντας τη γνώση με τη διάνοιά του θρέθηκε αναγκασμένος απ' την ίδια τη φύση του μυαλού του να γυρέψει σ' όλα ένωτικό δεσμό βαλμένο κατ' ανάγκη.

Καθωρίσαμε τα τρία για μας δυνατά είδη της ανάγκης και γυρέσαμε τα είδη αυτά στην ουσία και στο νόμο των πραγμάτων του κόσμου με τη σειρά στο απλό όν, το λογικά ταξινομημένο, στην ύλική εμφάνισή του, στις φυσικές και χημικές μορφές του, τέλος στους ζωντανούς οργανισμούς και στον άνθρωπο.

Μιαν απόλυτη ανάγκη σαν κι' αυτή που γυρεύαμε δεν βρήκαμε πουθενά. Βρήκαμε πολλή τάξη και ομαλότητα σ' όλα και γι' αυτό φθάσαμε να πιστέψουμε, πως νόμοι φυσικοί γενικοί υπάρχουν, όχι όμως και αναπότρεπτη δεσμευτική ανάγκη. Μένει πάντα κάποιος τόπος για ελευθερία με την όποια δημιουργείται η σημαντική για μας ζωή των όντων, που πρέπει να την γνωρίσουμε στην ιστορία της. Δεν πρόκειται να πολεμηθεί η επιστημονική μέθοδο στην έρευνα. Πρέπει μονάχα να καταλάβουν οι λεγόμενες θετικές επιστήμες, πως δεν αποδεικνύονται όλα με τις στατιστικές τους και τις μαθηματικές τους εξισώσεις, γιατί απ' αυτές ξεφεύγουν ένα σωρό πράγματα, που αυτά ακριβώς εξηγούν εκείνο που τόσο βαθιά μας λέει η συνείδηση: Την ελευθερία μας, αν όχι επάνω στο σύμπαν, επάνω στο χαρακτήρα και τις πράξεις μας τουλάχιστον.

Αυτή είναι η άποψη που αναπτύσσει στο βιβλίο του αυτό ο Boutroux σχετικά με το πρόβλημα της ελευθερίας.

'Όσον αφορά το έργο αυτό καθ' εαυτό, είναι πολύ σημαντικό, γιατί μας δίνει μια στιγμή της ανθρώπινης σκέψης, επάνω στην καμπή που έκανε για να στραφεί

στις απόψεις που παραδέχεται σήμερα, να γλυτώσει δηλαδή λίγο από τον άκρο επιστημονισμό και την μοναδική εμπιστοσύνη που είχε στις θετικές επιστήμες και μονάχα σ' αυτές. 'Ιδιαίτερα, για τον Boutroux, είναι το σημαντικότερο του έργου, γιατί σ' αυτό θάζει όλες τις δικές του ιδέες που σ' όλη την κατόπιν έρευνά του προσπάθησε ν' αποδείξει και να εφαρμόσει στη φιλοσοφία του. 'Έχει βέβαια μέσα του πολλή διαλεκτική και πολεμάει την παλιά μέθοδο με την ίδια ακόμα τη μέθοδό της.

Σαν βιβλίο για διάβασμα, από πρώτη άποψη, δεν είναι ευχάριστο, ίσως γιατί και τα πράγματα αυτά καθ' εαυτά από την άποψη που τα εξετάζει δεν είναι τερπνά. 'Αλλά στο μελετητή ήτου δίνει μια ξεχωριστή ήδονή, και τον αναγκάζει να τον παρακολουθεί στους πολυποίκιλους ελιγμούς της σκέψης του, που την αποκορυφώνει πάντα σε ένα έναρμονισμένο όλο, που ξεκουράζει πολύ ευχάριστα το μυαλό, ύστερα απ' τον ήδονικό πάντα άγωνα της έρευνας.

'Όσο για το πρόβλημα της ελευθερίας που αναλαμβάνει να λύσει, είναι βέβαιο πως εξακολουθεί να μένει αλυτο και μπορεί ακόμα να εξεταστεί και από χίλιες άλλες απόψεις. 'Αλλά και με τον τρόπο που το πραγματεύεται, εκτός του ότι σε πολλά σημεία θα μπορούσε κανείς να του προβάλει και αντιρρήσεις, που δεν τις προβλέπει καμμιά φορά, στις όποιες ίσως και πάλι θα απαντούσε, νομίζω, πως ύστερα απ' όλη αυτή την εύσυνείδητη έρευνα του, ένα μονάχα κατορθώνει να μας δείξει: πως το πρόβλημα είναι ακόμη πιο βαθύ από ό,τι το νόμιζε κανείς. Γιατί εκεί ακριβώς που ο Boutroux λέει, ότι ο άνθρωπος βλέπει πως κάθε μια βαθμίδα των όντων θγάνει από την άλλη, ύστερα από την εξασφάλιση ενός μεγαλύτερου βαθμού ανεξαρτησίας, νομίζω, ότι βλέπει και πως οι αιτίες των όσων αποτελέσματα είναι η ύπαρξή του και οι συνθήκες που ζει, ανάγονται σε αρχές πιο ανυπότακτες ακόμα, που με το να του είναι άγνωστες και να μη μπορεί να τις υπολογίσει δεν θα πει και πως είναι στο χέρι του και μπορεί να τις κυριαρχήσει.

Την διαισθανόμεθα την ελευθερία μας, μά την πιστεύουμε μονάχα γιατί την διαισθανόμεθα και είναι άλλο ζήτημα το πόση σημασία δίνει κανείς στο συναίσθημα ή στην intuition για να ικανοποιήσει τις ατομικές του ψυχικές ανάγκες.

'Επιστημονικά, αν δεν μπορούμε να αποδείξουμε την ανυπαρξία της ελευθερίας, πολύ περισσότερο, όπως όμολογεί ο Boutroux, δεν μπορούμε ν' αποδείξουμε την ύπαρξή της ικανοποιητικά για το μυαλό μας, που επί τέλους μ' εκείνους τους νόμους κατέχομε πάντα την ανθρώπινη γνώση.

Με το να πούμε, πως για να γίνουμε ό,τι είμεθα, δεν συνέτρεξαν μονάχα γνωστές προκαθορισμένες και υπο-

HENRI BERGSON—Η ΣΥΝΕΙΔΗΣΗ ΚΑΙ Η ΖΩΗ

ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ Ι. ΖΕΡΒΟΥ

Από το τριπλό ζήτημα της συνείδησης, της ζωής και του σχετισμού τους δεν ξέρω εγώ άλλο που νάναι σημαντικότερο

Αλλά τη στιγμή που λέω να ριχτώ σ' αυτό το πρόβλημα δεν παραρρησώ να βασισθώ στην υποστήριξη των φιλοσοφικών συστημάτων. Ότι είναι συνταρακτικό, αγωνιακό, με πάθος ενδιαφέρον για το πλείστο των ανθρώπων, αυτό δεν έχει πάντα τη πρώτη θέση στις θεωρίες των μεταφυσικών. Από που έρχόμαστε; Τι είμαστε; Πού πάμε; Ίδου τα ζωτικά ζητήματα που αντιμετωπίζουμε άμεσα εξ αρχής, αν φιλοσοφούμε χωρίς ν' αποβλέπουμε στα φιλοσοφικά συστήματα. 'Αλλ' ανάμεσα από μας κι απ' αυτά τα ρωτήματα παρεμβάλλει άλλα προβλήματα μια φιλοσοφία υπερβολικά συστηματική. «Προτού να ζητήσουμε τη λύση, λείπει αυτή, δεν πρέπει τάχα να γνωρίσουμε πώς θάν την ζητήσουμε; Μελετήστε το μηχανισμό της σκέψης σας, συζητήστε τις γνώσεις σας και κάμετε κριτικό έλεγχο της κριτικής σας: όταν θα είσθε βέβαιοι για την αξία που έχει το όργανο, θα λογιόμαστε πώς θα το μεταχειρισθώτε.»

Λογισμένες αιτίες, μα και κάποιος εξαιρετικός, ελεύθερος κάθε φορά, άγνωστος λόγος, τουλάχιστον εγώ νομίζω, πώς δεν λέμε τίποτε άλλο, παρά ότι η ελευθερία ή ατομική μας, που θα μας έδινε την ευθύνη για τις ατομικές μας ενέργειες, είναι δεμένη από χίλια που ξέρουμε και από κάτι ακόμη, που αγνοούμε.

ΟΛΓΑ ΚΟΜΝΗΝΟΥ

'Αλλοιά! ή στιγμή αυτή δε θάοθει ποτέ. Δε βλέπω κανέν' άλλο μέσο να μάθουμε ως πού μπορούμε να φθάσουμε, παρά το να μπούμε στο δρόμο και να περπατούμε ολοένα. 'Αν ή γνώση που τη ζητούμε είναι πράγματι όληνητική, αν αυτή πρόκειται να μας πλατύνει τη νόηση μας, κάθε προκαταβολική ανάλυση του μηχανισμού της νόησης δε θα μπόρει παρά να μας παρουσιάσει σαν αδύνατο το να προχωρήσουμε τόσο μακριά, γιατί θάχαμε μελετήσει τη νόηση μας πριν από το πλάσμα που πρόκειται να πετύχουμε απ' αυτήν. Μια πρόωρη αναπόδοξη του νου πάνω στον ίδιο εαυτό του θα τον αποθάρρυνε να προχωρήσει, ενώ προχωρώντας αυτός απλά και ξάντερα θα πλησίαζε προς το σκοπό και θα ξέκρινε μάλλον ακόμα πώς τα παρατηρημένα πριν εμπόδια ήταν το πιο πολύ αποτελέσματα οφθαλμαπάτης. 'Αλλ' ως υποθέτουμε κιόλα πώς ο μεταφυσικός δεν ξεπολαί: έτσι τη φιλοσοφία για την κριτική, το σκοπό για τα μέσα, τη λεία για τον ίδιο της. Πολύ συχνά, θα φθάνει μπρος στο πρόβλημα της αρχικής προέλευσης, της φύσης και της τελικής μοίρας του ανθρώπου, το αντικατέρεχεται για να μετατοπισθεί σε ζητήματα που λογιόζει ανώτερα και που τάχα απ' αυτά εξαρτιέται ή λύση του: στοχάζεται για την ύπαρξη γενικά, για το πιθανό και για το πραγματικό, για το χρόνο και για το διάστημα, για το πνευματικό στοιχείο και για το υλικό. έπειτα κατεβαίνει από βαθμό σε βαθμό, στη συνείδηση και στη ζωή, που θα ήθελε να ξεδιαλύνει: την ουσία της. 'Αλλά και ποιός δε βλέπει πώς οι τέτοιες επισκόπητες είναι τες όλότελ' αφαιρεμένες και φέρνουν όχι ως τα πράματα τα ίδια, αλλά ως στην πολύ απλή ιδέα που μορφώνει ο μεταφυσικός για αυτά προτού να τα μελετήσει εμπειρικά; Και δε θα μπόρει κανείς να εξηγήσει την προσήλωση του τάδε ή του τάδε φιλοσόφου σε μια τόσο αλλόκοτη μέθοδο, αν δεν είχε ή μέθοδο αυτή το τριπλό πλεονέκτημα να κολακίζει τη φιλαυτία του, να ευκολώνει την εργασία του και να του δίνει την πλαναισθηση της τελειωτικής γνώσης. 'Ετσι όπως ή μέθοδο αυτή τον οδηγεί σε κάποια θεωρία πολύ γενική, σε μια ιδέα πάνω κάτω άδεια, θα του είναι πάντα βολικό ύστερύτερα να τοποθετήσει παλινδρομικά μέσα στην ιδέα το καθετί που ή πείρα θα τύχαινε να του διδάξει για το πράμα: και θα ισχυρίζεται τότε πώς αυτός προπορεύθηκε της πείρας με μόνη τη δύναμη της λογικής, που συμπερίλαβε προκαταβολικά σε μια ευρυχωρότερη αντίληψη τις πιο περιορισμένες πράγματι αντίληψεις, που είναι τες όμως οι μόνες δυσκολομόρφωτες και οι μόνες ωφέλιμ' αξιοσυντήρητες και που σ' αυτές φθάνουμε έμβαθύνοντας στα γεγονότα. 'Επειδή εξ άλλου τίποτε δεν είναι πιο άνετο παρά το να λογικευόμαστε γεωμετρικά πάνω σε αφηρημένες ιδέες, συνθέτει αυτός (ο μεταφυσικός) δίχως κόπο μια δοξασία, που όλα της συναρμύζονται και που δείχνεται επιδλητική με την αυ-

στηρή συνέπεια που έχει για όλα. 'Αλλά ή αυστηρή αυτή συνέπεια προέρχεται από το ότι ή συλλογιστική κατεργασία γέννησε πάνω σε μια ιδέα σχηματική και αυστηρού συνειρμού, αντί ν' ακολουθηθούν τα σκολιά και μεταβλητά περιγράμματα της πραγματικότητας.

Πόσο προτιμότερη θάτανε μια φιλοσοφία μετριοφρονέστερη, που θα κατευθυνόταν ίσια προς το αντικείμενο, χωρίς να έχει γνώση για τις αρχές (αξιώματα) που φοιέτ' απ' αυτές να εξαρτιέται! Δε θα φιλοδοξούσε τότε μια άμεση βεβαιότητα, που δε μπορεί νάναι παρά εφήμερη. Θα προσαρμοζόταν με τον καιρό της. Θάν ήτανε βαθμιαία ανάδραση προς το φώς. Φερόμενοι από πείρα ολοένα πλαύτερη προς πιθανότητες ολοένα ψηλότερες, θα τείναμε τότες, σαν προς ένα σύνορο, προς την οριστική βεβαιότητα.

Λογιάζω, από μέρους μου, πώς δεν υπάρχει θεωρητική αρχή, που να μπορεί απ' αυτήν ή λύση των μεγάλων προβλημάτων να εξαχθεί μαθηματικά. Κι αλήθεια μου δε βλέπω επίσης κανένα τελειωτικό οριστικό γεγονός που να λυεί το ζήτημα, έτσι όπως συμβαίνει στη φυσική και στη χημεία. Μόνον σε διάφορες εκτατες της πείρας πιστεύω πώς ξεκρίνονται διάφορες ομάδες γεγονότων, που καθεμιά τους χωρίς να μας δίνει την ποθούμενη γνώση μας δείχνει κάποια κατεύθυνση, όπου νάν τη βρούμε. Κ' είναι βέβαια κάτι το νάχουμε κάποια κατεύθυνση. Κ' είναι πολύ το νάχουμε πολλές τέτοιες, γιατί οι κατεύθυνσεις αυτές πρέπει να συγκλίνουν προς ένα και το αυτό σημείο και το σημείο τούτο είναι ακριβώς αυτό που ζητούμε. Κοντολογής κατέχουμε από τώρα κάμποσες σειρές γεγονότων, που δεν πάνε όσο θα μας χρειαζότανε μακριά, που δυνάματε όμως να τις επεκτείνουμε υποθετικά. Θάθελα ν' ακολουθήσουμε τώρα μαζί κάποιες απ' αυτές τις σειρές. Καθεμιά τους, χωρίς πέρνοντας τη, θα μας οδηγήσει σε απλώς πιθανό συμπέρασμα πέρνοντας τες όμως όλες μαζί εκεί που συγκλίνουν προς ένα σημείο θα βρεθούμε μπρος σε τέτοια συσώρευση πιθανοτήτων, ώστε θα αισθανθούμε, το ελπίζω, πώς προχωρούμε στο δρόμο της βεβαιότητας. 'Αλλιώς κι ολοένα θα τη ζυγώσουμε τη βεβαιότητα, έχοντας καλές θέλησες συντροφιασμένες στον κοινό μας αγώνα. Γιατί έτσι ή φιλοσοφία δε θάναι πιά ένα κατασκευάσμα, έργο συστηματικό ενός μόνου διανοητή. Θα συνεπάγεται, θα επικαλήεται αδιάλειπτα, προσθήκες, διόρθωσες, επεξεργασίες. Θα προδεδεί το ίδιο όπως ή θετική επιστήμη. Θα φτιάνεται κι αυτή επίσης με συνεργασία.

Ίδου ή πρώτη κατεύθυνση που θα πάρουμε. 'Οποιος λείει πνεύμα, αυτός λείει πρώτ' απ' όλα συνείδηση. 'Αλλά τί τάχα είναι ή συνείδηση; Το νοιώθετε δά πώς δε θέλω εγώ να προσδιορίσω ένα πράμα τόσο συγκεκριμένο, τόσο σταθερά παρόν στην πείρα του καθενού μας.

'Αλλά χωρίς να δώσω στη συνείδηση όρισμό που θάν ήτανε λιγότερο ξάστερος απ' αυτή την ίδια, μπορώ να τη χαρακτηρίσω με το πιο εμφανιόμοιο χαρακτηριστικό της: συνείδηση πρώτ' απ' όλα σημαίνει μνήμη. 'Η μνήμη μπορεί να υπολείπεται σε πλάτος: μπορεί να μην περιλαμβάνει, να μη άγκαλιάζει: παρά κάποιο μικρό μερτικό από το παρελθόν: μπορεί να μη συγκρατάει: παρά μόνον ό,τι μόλις συνέβηκε: αλλά όμως είναι τη πάντα στον άνθρωπο ή μνήμη, ειδαλλιώς δεν υπάρχει συνείδηση. Μια συνείδηση που δε θα συγκρατούσε τίποτε από το περασμένο, που θα λησμόναγε αδιάλειπτα τον εαυτό της, θα χανόταν και θα ξαναγεννιόταν κάθε στιγμή: πώς άλλιώς να προσδιορίσουμε το άσυνείδητο; 'Όταν ο Λάιμπνιτς (Leibniz) έλεγε για την ύλη πώς είναι τη «ένα στιγμιαίο πνεύμα» δεν τη χαρακτήριζε, θεληματικά του ή όχι, αναίσθητη; Κάθε συνείδηση, λοιπόν, είναι τη μνήμη, —συντήρηση και συσώρευση του περασμένου μέσα στο παρόν.

'Αλλά κάθε συνείδηση είναι προκαταβολή του μέλλοντος. Στοχασθήτε την κατεύθυνση του νου σας σ' οποιαδήποτε στιγμή: θα βρήτε πώς άπασχολιέται μ' εκείνο που είναι, αλλά έχοντας προπάντων υπόψιν εκείνο που μέλλεται να είναι. 'Η προσοχή είναι μια προσδοκία και δεν υπάρχει συνείδηση δίχως κάποια προσοχή στη ζωή. Το μέλλον είναι το εκεί: μας προσκαλεί ή μάλλον μας τραβάει πάνω του: το αδιάκοπο αυτό τράθηγμα, που κάνει μας να προχωρούμε στο δρόμο του καιρού, αυτό δά είναι το κ' αίτια να ενεργούμε συνεχώς. Κάθ' ενεργεία είναι περπάτημα πάνω στο μέλλον.

'Η συγκράτηση εκείνου που δεν είναι πιά, ή προκαταβολή για κείνο που δεν είναι ακόμα, ίδου τη λοιπόν ή πρώτη λειτουργία της συνείδησης. Δεν θα υπήρχε γι' αυτήν το παρόν, αν περιοριζότανε το παρόν στη μαθηματικώς έννοούμενη στιγμή. 'Η στιγμή αυτή δεν είναι παρά το καθαρώς μαθηματικό όριο, που χωρίζει το παρελθόν από το μέλλον: μπορούμε, έστω, να το καταλαβαίνουμε, ποτέ όμως δεν το ξεκρίνουμε: σά θαρούμε πώς το πιάνουμε είναι πιά μακριά π'ό μας. 'Εκείνο που ξεκρίνουμε, πράγματι, είναι ένα κάποιο πάχος διάρκειας, που σύγκεται από δυο μέρη: από το άμεσο περασμένο μας και από το άμεσως επικείμενο μέλλον μας. Πάνω σ' εκείνο το περασμένο είμαστε σκυμένοι: το τέτοιο ακούμπημα και το τέτοιο σκύσιμο αποτελούν το χαρακτηριστικό μιας συνειδητής ύπαρξης. 'Ας πούμε, λοιπόν, αν θέλετε, πώς ή συνείδηση είναι τη μια ένωτική παύλα μεταξύ εκείνου που ήταν κ' εκείνου που θάναι, γεφύρι άπλωμένο ανάμεσα του περασμένου και του μέλλοντος. 'Αλλά σε τί χρησιμεύει αυτό το γεφύρι και τί έχει άνατθεί στη συνείδηση να κάμει;

Για ν' αποκριθούμε στο ζήτημα πρέπει να ρωτήσουμε τον εαυτό μας ποιά είναι: τα ένσυνείδητα όντα κι ως πού

ή εξουσία της συνείδησης απλώνεται μέσα στη φύση. 'Αλλά μη ζητήσουμε, έδω νά, το τελειωτικά πρόδηλο, το αυστηρά σωστό, το μαθηματικά βέβαιο· δε θα το πιτύχουμε. Για να ξέρουμε μ' επιστημονική βεβαιότητα πώς ένα όν είναι ένσυνείδητο, θάπρεπε να μπορούμε μέσα σ' αυτό, να συνταυτισθούμε μ' αυτό, να είμαστε αυτό το ίδιο. Σας προκαλώ να μου αποδείξετε, πειραματικά ή με τη λογική, πώς εγώ που σας μιλάω τώρα, είμαι ένα όν ένσυνείδητο. Θα μπόρεις να είμαι εν' αυτόματο επίδεξια φτιαγμένο από τη φύση, πηγαίνοντάς με και όμιλητικό· τα ίδια τα λόγια, που δηλώνω μ' αυτά ένσυνείδητο τον έαυτό μου θα μπόρεις ν' απαγγελοῦν άνε- συνείδητα. 'Αλλά όμως αν τούτο δέν είναι άδύνατο, θα μου όμολογήσετε πώς δέν είναι το δίολου πιθανό. 'Ανα- μεταξύ σας και μένα υπάρχει μια πρόδηλη έξωτερική όμοιομορφία κι από την έξωτερική αυτή όμοιομορφία συμπεραίνετε κατ' αναλογία μιάν έσωτερικήν όμοιότητα. 'Ο κατ' αναλογίαν συλλογισμός δέν δίνει ποτέ, το έπι- μένω, παρά μια πιθανότητα· άλλ' όμως σ' ένα σωρό περιπτώσεις ή πιθανότητα αυτή είναι αρκετά έντονη για να ίσοδυναμεί πρακτικώς με τη βεβαιότητα. 'Ας ακολουθώ λοιπόν το νήμα της αναλογίας κι ας έρευνή- σουμε ως πού ή συνείδηση απλώνεται, σε ποιό σημείο σταματά.

Λένε καμιά φορά : «'Η συνείδηση σε μās είναι συν- δεμένη μ' ένα έγκέφαλο· λοιπό πρέπει ν' αποδίνουμε τη συνείδηση στα ζωντανά όντα που έχουν έγκέφαλο και να την άρνιόμαστε στα λοιπά.» 'Αλλά ξεκρίνετε άμέσως έξαρχής το έλάχιστο του ίσχυρισμού αυτού. Λογικεύ- μενοι με τον ίδιο τρόπο μπορούσε να πούμε επίσης : «ή πέψη είναι συνδεμένη σε μās μ' ένα στομάχι· λοιπόν τα ζωντανά όντα που έχουν στομάχι χωνεύουν, και τάλλα δέν χωνεύουν.» 'Ετσι θα πέφαμε σε μεγάλη άπάτη, γιατί δέν είναι χρεία να υπάρχει στομάχι, ούτε και άλλ- λα όργανα για να υπάρχει πέψη : μια άμοιβάδα έχει πέ- ψη αν και δέν είναι παρά μια πρωτοπλασματική μάζα; μόλις διαφορετική. Μονάχα, όσο το ζωντανό σώμα γί- νεται πιο περίπλοκο και πιο τέλειο, γίνεται καταμερι- σμός της έργασίας του· για τις διάφορες λειτουργίες προσδιορίζονται (ειδικεύονται) διάφορα όργανα· κι ή ί- κανότητα της πέψης έντοπίζεται στο στομάχι και γενικώ- τερα σ' ένα πεπτικό συνολικό όργανο, που κάνει καλή- τερα τη δουλειά αυτή, μόνον έχοντας να κάνει παρά μόνο αυτή. Το ίδιο ή συνείδηση είναι άμφισβήτητα συνδε- μένη με τον έγκέφαλο στον άνθρωπο· αλλά δέν έπεται από τούτο πώς ένας έγκέφαλος είναι άπαραίτητος για τη συνείδηση. 'Όσο πιο κατεβαίνει κανείς στη ζωική σειρά, τόσο έλέπει τα νευρικά κέντρα ν' άπλοποιούνται και ναύαι χωρίς τα ένα 'πό τάλλα· ως πού τέλος τα νευρικά στοιχεία έξαφανίζονται, πιγόμενα μέσα στη μάζα ενός οργανισμού πιο λίγο διαφορημένου : δέν ό- φείλουμε να υποθέσουμε πώς αν, στην κορφή της κλί-

μακας των ζωντανών όντων, ή συνείδηση είναι προσδι- ορισμένη σε νευρικά κέντρα πολύ περίπλοκα, συνοδεύει όμως το νευρικό σύστημα σ' όλη την πρὸς τα κάτω δι- άδρομή και πώς όταν ή νευρική ούσία φτάνει τέλος ν' αναλύσει σε μια ζωντανή ούσία που δέν είναι ακόμα δια- φορημένη τότε κ' ή συνείδηση το ίδιο σκορπίζεται ανα- λυμένη και θολομένη, ξεπέφτοντας σε έλάχιστα, όχι ό- μως και μηδενισμένη ; 'Όστε, άκριβολογημένα μιλόν- τας, καθετί που είναι ζωντανό θα μπόρεις ναύαι ένσυ- νείδητο : καταρχήν ή συνείδηση συνεπικτείνεται μαζί με τη ζωή. 'Αλλά τάχα είναι τη έτσι και πραγματικώς ; Δέν της συμβαίνει ν' άποκομιέται ή να λιγυρωτά ; Εί- ναι τούτο πιθανόν, και υπάρχει μια δεύτερη γραμμή γε- γονότων που θα μās οδηγήσει σ' αυτό το συμπέρασμα. (συνέχεια)

Στο έπόμενο τεύχος θα περιληφθεί μελέτη για το έργο του H. Bergson του I. Ζερβού.

PIERRE LOUYS-Η ΠΟΙ- ΗΤΙΚΗ

Νά πιστεύεις στη Μούσα. Νά της προσφέρεις τη σι- ωπή και τη μόνωση. Νά έλπίζεις στα καλά της.

Στην έσωτερική διάθεση, να υποτάσσεται το πάν. Νά κυριαρχείς στη θέληση. Νά χαλιναγωγείς το λογικό. Νά άντιλαμβάνεσαι την βαθύτερη φωνή. Νάκούς πολ- λήν ώρα... χωρίς να άποκρίνεσαι.

Νά βρίσκεις, ότι ή Μούσα μπορεί να υποβάλλει τον ήχο πριν από τη λέξη, το ρυθμό, πριν από τη φράση· και ό τελευταίος λόγος της, να είναι ό πρωτινός στοιχα- σμός της.

Ποτές σχέδια. Νά γράφεις πριν να διαφωτίσεις κάτι τι, πριν να περιγράψεις το υποκείμενο, πριν να ξεχωρί- σεις την ιδέα από το όνομά της.

Αυτή είναι ή μεστωμένη σκέψη που άπαγορεύει το ά- θάνατο ύφους. Σά βρεί ό,τι ζητούσε, δέν υπάρχει πιά.

'Η λευκή σελίδα πρέπει να κρατεί πάντοτε το μυ- στήριο.

Ποτές σβυσίματα. Μηδέ χαρτί ακόμα μπρός στο χέρι για τη δοκιμή. Μια φράση περισσότερη, μια άκυριολε- ξία, δέν πρέπει να γράφονται. Πιο καλά να κρατείς την πέννα με άμφιβολία, παρά να άνέχεσαι μουτζούρες στη σελίδα.

'Ο Pierre Louys, που πέθανε πριν λίγες μέ- ρες, υπήρξε ένας λεπτός ολιγόγραφος ποιητής και συγ- γραφέας. Διεκρίνετο για το έξαιρετικό του το ύφος, τη επεξεργασμένη του σύνθεση και τη λεπτή του διάθεση. 'Η «Ποιητική» του γραμμένη στο 1916 είναι από τα πιο χι- ρακτηριστικά του γραψίματα.

Νά διαλέγεις τη λέξη. Μια μονάχα. Νά μπόρεις να την ματαλές. Οι συνωνυμίες είναι ένα άχαρι παιγνίδι· για τον συγκρατημένο ποιητή, που ξεπολάει τον κεραυ- νό της επανάληψης.

Περιφρόνεμα στα έπιθετα. 'Όχι μαζεμένα. Νά σβύνει ή μέρα για να βρίσκεις το άληθινό, θυσιασμένη για την άρετή που γυμνώνει το ψέμα. Νάπολως άγαλινωτο το μυαλό σαν γυρεύει το έπιθετο. Κατόπι ή τελευταία χει- ρανομία — ως εκεί — για το άγριο θήρεμα. Για το κυ- νήγι του ρήματος.

Νά άντιλαμβάνεσαι πώς να χαμηλώνεις το φωνήεν άνάμεσα σε δυό άλλα, πώς ένας ήχος άμφιβολος να σκληραίνει. Νά φροντίζεις στη φυσική αύξηση του σχε- δίου, που πρέπει να φαίνεται έντονο και λεπτό. Νά ξε- χνάς πώς λέγεται σύνταξη.

Και πιο πολύ :

Νά ακολουθής τον ρυθμό που ξετυλλίγεται μαζί με την ψυχή της ιδέας — Βασικός κανόνας του τραγου- διού. Και της πρόζας. Και της μουσικής. Νά αναλογί- ζεσαι διαδοχικά το γράψιμο. Μια καλογραμμένη σελί- δα είναι κείνη που δε θα μπορούσε να άφαιρεθεί κανείς μια συλλαβή, δίχως να διαστρέψει το φραστικό μέτρο. Νά φέρνεις να σκιρτά ό ήχος με το ρ και το λ, και τα διπλά συριστικά σύμφωνα. Νά τον σακίζεις στην πνοή του άφώνου, σαν πρέπει να ξενακουστεί.

Νά προσπαθείς να μόνον κόβεται το ρυθμικό μέρος, και να φωτίζονται οι σκοταδερές άντηχήσεις, αν ή στιγμή πέννα, ρίχνει κανένα κόμμα.

Νά συλλογιέσαι και όταν το έργο τελειώσει.

Νά συμπληρώνεις.

Νά μη κλίνεις τα μάτια, παρά μόνο έλπίζοντας να άνειρευτείς : αυτό είναι το θείο σιγομουρμούρισμα της ένδόμυχη φωνής.

Στο έξής, ένα σκύψιμο, άπ' τη ζωή ως τον σιωπηλό τάφο, δίπλα στο χειρόγραφο και το βιβλίο. 'Ανησυχίες και σωφροσύνες. Στους στίχους ή στα πεζά, τα ποιή- ματα, είναι δημιουργήματα. Είναι ζωές που άνανέουν, και θα γύρουν αν τους άφαιρεθεί μια λέξη.

'Εργα, περισσότερο από ανθρώπινα, θυγατέρες ίσως αιώνιες του πνεύματος που το ξεπερνούν..

Ποιητές, σαν ευαγγελιστές σκοτεινής θεότητας, με- ταμορφώνεστε στη νύχτα. Γράφετε μονωμένοι. 'Αποτρα- βηγμένοι στη σκιά.

'Ο Λόγος μόνον είναι ένδοξος.

'Όχι περηφάνια στα κεφάλια σας.

Νά αποδιώχνετε τη δόξα από το σπίτι σας. Σιωπή τριγύρω. Μοναξιά. Περηφάνια.

JULES MICHELET-ΑΡΙ- ΣΤΕΣ ΣΕΛΙΔΕΣ

'Ο Michelet (1798—1874), ό ιστορικός της «Γαλλι- κής 'Επανάστασης» και της «'Ιστορίας της Γαλλίας», ξεχωριστή παρουσιάζει χαρακτηριστικότητα στο ύφος και τον συνθετικό τρόπο της άντιλήψης των πραγμάτων. Δί- χως την προσήλωσή στην καθαρή διάνοηση και τον κατα- τακτικό όρθολογισμό, εξέτιμησε κατά έναν πρώτο λόγο τη ζωή και το πάθος της και συνέδεσε τον έαυτό του προς το έργο της έρευνας. Με πολλαπλή περίσκεψη έμελέτησε τα γεγονότα, και χωρίς την πρόσκαιρη άπόκλιση, εξήγησε τον παλμό τους που δίνει το νόημα στο παρόν. Πα- ρομοία σημασία θα κλίνει το έργο του. Στο επιστημο- νικό μέρος όπαδός της γεωγραφικής θεωρίας της εξήγησεως της 'Ιστορίας, δέν σταμάτησε στην άκριβολο- γία, διαγράφων σαν τύπο την πνευματική ύπόσταση του έργου του. Δέν θεώρησε άπορριπτέα και αυτήν την υπερ- βολή—πέρνοντας πάντοτε τον πιο σύντομο δρόμο στις άνα- ζητήσεις του. Γιατί δίπλα στη σκέψη δέν ξεχνοῦσε την έμπνευση.

ΤΑ ΠΑΙΔΙΑ ΚΙ ΟΙ ΕΤΟΙΜΟΘΑΝΑΤΟΙ¹

'Ο Κορρέγιος περνούσε την ώρα του βλέποντας να παίζουν τα μικρά παιδιά. 'Ο 'Απελλής, λέει ένας άρ- χαιός, δε φχαριστιόταν να ζωγραφίζει παρά ετοιμοθά- νατους.

Αυτές τις ήμέρες του έρχομύ, της άναχωρήσεως, της μεταβατικ'ήτης μεταξύ δυό κόσμων, ό άνθρωπος φαίνεται ότι τους περιέχει και τους δυό μαζί. 'Η όρ- μέμφυτη ζωή, όπου συθίζεται τότε, είναι σαν την αύγή και το δειλινό της σκέψης, πιο άόριστη χωρίς άλλο.

1. Το μέρος τούτο, ως επίσης και το άμέσως ύστερα πε- ριλαμβάνονται στο βιβλίο «'Ο Λαός» (1845). Το έργο αυτό θεωρούμενο από τα πιο πρωτότυπα του Michelet ά- ποτελείται από τρία μέρη : 'Απ' τη δουλειά και το μί- σος—Δίχως άγάπη—'Η πατρίδα.

ΞΕΝΑ ΧΡΟΝΙΚΑ

ΗΡΩΣΣΙΚΗΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Σε τρία βιβλία «Ανθολογία του πεζού λόγου», «Δοκίμια» και «Συγγραφείς τεχνίτες», που εκδόθησαν το χρόνο αυτό στη Μόσχα, περιλαμβάνεται η πιο αντιπροσωπευτική παραγωγή των νεωτέρων ρώσων λογοτεχνών. Μόλα ταῦτα στις ἐργασίες αυτές χωρεῖ μιὰ ἀναλογία μετὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς μετεπαναστατικῆς Ρωσικῆς τέχνης. Παράλληλα στὸν Λίντιν, τὸν Ἀλέξανδρο Γιακόβλεϋ καὶ τὸν Βοέβολντ Ἰβάνοφ, πού τυχαῖν οἱ πιὸ σημαντικοὶ στὰ τωρινὰ Ρωσικὰ Γράμματα, ὑπάρχει καὶ ἓνα πλήθος νέων λογοτεχνῶν, τῶν ὁποίων τὰ ἔργα δὲν εἶναι ἄμεμπτα.

Οἱ περισσότεροὶ σχεδὸν εἶναι παιδιὰ τοῦ λαοῦ, φίλοι τῆς λευτεριάς, πού ποιῶν περισσότερο καὶ ποιῶν λιγώτερο, καταδιώχτηκαν στὸ Τσαρικό καθεστῶς καὶ πῆραν μετὰ ἐνεργὸ μέρος στὴν ἐπανάσταση. Ἡ ὁρμή πού συνεπῆρε, τοὺς ἔφερε νὰ παραειδοῦν τὸ ἐξελικτικὸ ζετούλιγμα καὶ νὰ ζητοῦν στοιχεῖα νεωτερισμοῦ καὶ μεταλλαγῆς σ' ἄλλα τὰ στάδια. Ἡ λογοτεχνία, ἔτσι, ὡς ἡ Τέχνη, πού ζήτησε νὰ ἐξουδετερώσει τὸ σχέδιο καὶ τὴν παράδοση, ἔγινε ἡ ἀπήχηση τῶν πιὸ ἀμέσων γεγονότων καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἐντυπώσεων. Τὰ τραγούδια καὶ τὰ ἱστορήματα ἀναφέρονται στις νέες φάσεις τῆς ζωῆς τοῦ Ρωσικοῦ λαοῦ, τὰ προβλήματα τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τίς διαμορφωνόμενες ἀξίες.

Τώρα, ὅσπερ ἀπὸ ἕξη χρόνια, πού μιὰ κανονικὴ ζωὴ φέρνει τὴν ἡρεμία, καὶ οἱ σκέψεις σχηματίζονται πιὸ γαλήνιες.

Ὁ Πίλνιαν, ἀναφερόμενος στοὺς τρόπους τῶν συγγραφέων ἐργασιῶν, τονίζει πόσο ἀναγκαῖα εἶναι γιὰ τοὺς συγγραφεῖς ἡ προσοχὴ καὶ μελέτη, ὡς στοιχεῖα ἐποικοδομητικὰ τοῦ καλοῦ στοχαστικοῦ λογοτέχνη. Παροτρύνει τοὺς συμπατριῶτες του νὰ ἐργάζονται χωρὶς ἀπόλυτη προσήλωση, πιστεύοντας στὸν ἄνθρωπο καὶ στὴν Τέχνη, πού στὸ βάθος συνυφαίνονται καὶ ἐκδηλώνονται.

Ἡ νεώτερη Ρωσικὴ λογοτεχνία στρέφεται μετὰ περισσότερη προσοχὴ πρὸς τὸ μέλλον.

ΑΠΟΨΕΙΣ

ΜΕΡΙΚΑ ΦΑΙΔΡΑ ΠΡΑΓΜΑΤΑ

Ἀπὸ ὅσα περιέλαβε ὁ καθημερινὸς τύπος γιὰ τὴν τελευταία κίνηση τῶν καλῶν Τεχνῶν, καταφανῆς γίνεται ὁ τρόπος μετὰ τὸν ὁποῖο διακαιδαγωγεῖται τὸ κοινὸ στις κρίσεις καὶ τίς προτιμήσεις του. Περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλη φάση τῆς προχειρλόγησος καθημερινῆς κριτικῆς, ἡ κριτικὴ τῆς τέχνης συμποσῶθηκε σὲ μιὰ φιλολογία λέξεων καὶ καλῶν χαρακτηρισμῶν, γιὰ τοὺς ἔμφανιζόμενους ἐκάστοτε «πάντοτε» καλλιτέχνες. Διαμορφώθηκε τρόπος κοινῶν μέτρου πού ὑποπίπτει σὲ κοινὲς ἀντιλήψεις καὶ καθιερώθηκε ἀπὸ τοὺς κακοὺς φίλους τῆς Τέχνης ἢ προθυμία καὶ ἡ εὐμένεια πού προεξοφλοῦν αὐτὴ

τὴν στεινωμένη μορφή. Ὡς ἀπλὸ παράδειγμα μποροῦν νὰ ἀναφερθοῦν ὅσα γράφηκαν γιὰ τὴν τελευταίαν ἐκθεσὴ τῆς Σιναίας Ἀκαδημίας. Ἡ Θ. Διπλαράκου ἐξέθεσε πενήντα ζωγραφικὰ ἔργα, πού καμιὰ σχέση δὲν μποροῦσαν νὰ ἔχουν μετὰ τὴν τέχνη, καὶ στὸ σύνθεμα καὶ στὴν ἐκτέλεση. Ἐπρόκειτο γιὰ μιὰ σειρά πρωτολείων ὄλων τῶν χρονολογιῶν καὶ τῶν τρόπων, κάμποσες κακὲς μιμήσεις (Γκλόρια Σθάνς κλ.) καὶ κακότεγες ἐπίσης ἀντιγραφές («Φαντασία» ἔργο Θ. Διπλαράκου, πιστὴ ἀντιγραφή ἀπὸ φωτογραφία διαγωνισμοῦ τοῦ Ἀμερικανικοῦ κινηματογραφικοῦ περιοδικοῦ Shodowland, σελ. 50) Γι' αὐτὰ λοιπὸν ὁ περίφημος Τύπος, χωρὶς νὰ λησμονῆσει τὸ καθήκον του, ἔγραψε ἀπὸ κοινὴ ἀφετηρία τὰ ἑξῆς:

«Μεταξὺ τῶν διαφόρων ἔργων τῆς θ. Διπλαράκου παρατηρεῖται κάποια ἀνομοιότης. Ἡ φρόνιμη ζωγραφικὴ τῆς «μικρᾶς στοᾶς» δὲν ἔχει καμμίαν σχέση μετὰ τὸν ἱμπρεσιονισμόν (!) τῆς «Νύκτας τῆς Ν. Ὑόρκης». Ἐνας ἀπρόσεκτος θεατῆς (=προσεκτικὸς) θὰ ἐνόμιζεν ὅτι βλέπει ἔργα διαφόρων ζωγράφων συγκεντρωμένα εἰς τὴν ἰδίαν αἴθουσαν... Ἀλλ' ἓνα πρόσεκτικὸ μάτι (ὅπως τοῦ γράφοντος) θὰ διακρίνῃ πολὺ εὐκόλα ὅτι ἡ φαινομενικὴ ἀνομοιότης εἶναι ἀποτέλεσμα τῆς ἐξαιρετικῆς εὐαισθησίας τῆς καλλιτέχνης!» (Δ. Σεζουῖος. «Ἐλεύθερον Βῆμα» 14 Μαΐου). Ἀκόμη, «ἐκεῖνο πού διακρίνει κυρίως κανεὶς εἰς τὰ ἔργα τῆς νεαρᾶς καλλιτέχνης, εἶναι τὸ ὅτι εἶναι ἀπηλλαγμένα παντὸς νεωτεριστικοῦ καλλιτεχνικοῦ ἐξωφρενισμοῦ» («Ἐλεύθερος Τύπος» 13 Μαΐου), ἡ δὲ Τέχνη τῆς «δὲν εἶναι εὐτυχῶς (!) ἱμπρεσιονιστικὴ» («Ἀπογευματινὴ» 14 Μαΐου). Ἐπειδὴ ὅμως τὰ ἀμίμητα αὐτὰ δὲν ἐξάντλοῦν τὸ βάθος τοῦ ζητήματος, ὁ «Ἐλεύθερος Λόγος» (15 Μαΐου) προσέθεσε περισσότερο βαρύνουσες κρίσεις: «Ἡ θ. Διπλαράκου ἐγνώρισε τὴν φύσιν ἀπὸ πολὺ κοντὰ, ἐνοιώσε τὸν παλμό της. Τὸ «Ἐρημοκλήσι» συγκεντρώνει: ὅλη τὴ μαγευτικὴ γλύκα μιᾶς ἡρεμῆς μοναξιάς ἐκεῖ στὸ ἔρμο ἀκροθαλάσσι πλάι. Ἐνα ἀραξοβόλι ψυχῶν λευκῶν, ἀγνῶν, πού θάρθουν σὲ λίγο νὰ γονατίσουν κάτω ἀπὸ τὰ κυπαρίσσια. Ἡ «κοιμισμένη χανοῦμισσα» εἶναι ὀλοζώντανη ἢ λαγγυμένη ἀνατολή» («Ἀπὸ δὲ τὰ σκίτσα ξεχωρίζει κανεὶς («Ἀπογευματινὴ» 14 Μαΐου) τὴν «φαντασίαν», μιαν ὀρασίαν διακοσμητικὴν σιλουέτταν»!

Μετὰ τὸν τρόπον αὐτὸν φανερὸν γίνεται πῶς εἶναι τόλμημα κρίσεις ὀρθῆς γιὰ τὸν Γουναρόπουλο, τὴν Ρώμπακ, τὸν Κόντογλου κ.τ.ἄ.

Στὴν περισσότερη πραγματικὴ θέση βρίσκεται τὸ κοινὸ, καὶ στὴ σκληρότερη δοκιμασία ἡ πίστη του.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ

ΦΙΛΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ. — Περιοδικὸ Τέχνης καὶ ἐλέγγου, φυλλάδιο 4. — Ἐπιμελητῆς Φ. Κόντογλου. — Ἀθήνα, Δεινοκράτους 2.